

I.

UMUČENÍ SVATÉ LUDMILY

(„FUIT IN PROVINCIA BOEMORUM“)

LEGENDA Z PRVÉ POLOVICE X. STOLETÍ,

SNAD Z DOBY SVATÉHO VÁCLAVA

vatá Ludmila byla v našem středověku vroucně oslavována legendami, líčícími její život a mučednickou smrt. Mezi nimi skladba, počínající latinsky slovy »*Fuit in provincia Boemorum*«, je asi nejrozšířenější. Známa je ve dvou sobě velmi blízkých zpracováních neboli recensích. V starším znění staroslověnském a mladším latinském.

Znění slovanské dochovalo se toliko v staroruských rukopisech Prologu. Počátky původní slovanské redakce Prologu sahají do polovice XII. století. Nejstarší texty proložní legendy o sv. Ludmile jsou z XIII. až XIV. století. Byla vydána v Pramenech dějin českých od J. Kolaře a před nedávnem v Sborníku staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile N. J. Serebrjanským.

V znění latinském vyskytuje se legenda o umučení svaté Ludmily skoro ve třiceti středověkých rukopisech, převahou v našich zemích dochovaných, a domácího původu.¹

Z rukopisů legendy nejstarší je text drážďanský asi z rozhraní

¹ Podrobný výpočet rukopisů, jejich popis atd. viz při nově vydaném textu legendy níže v *Přílohách*.

XII. a XIII. století. Legenda je tu zapsána v rukopise, jenž obsahuje Letopisy kláštera sázavského² a pochází z téhož kláštera. Stáří a původ rukopisu byly příčinou, že text drážďanský pokládán byl vždy za nejlepší. Ale není. Z téhož rukopisu byla legenda vydána roku 1808 J. Menckem; odtud pak velmi často nazývá se v literatuře »legendou Menckenovou«. Znovu byla otištěna v Pramenech dějin českých I. a pak i lépe v Mon. Germ. hist. SS. XV./I., p. 572. (Tam připojen je též lätinský překlad recense slovanské neboli Prologu o sv. Ludmile od A. Brücknera.)

Stáří drážďanského rukopisu, který kladen byl zpravidla do XII. století, určovalo i dobu vzniku legendy. Přirozeně nemohla býti považována za mladší než ze století XII. Tak na př. J. Dobrovský (Krit. Versuche II., 29) klade ji do XII. až XIII. století. Její vydavatel v Mon. Germ. hist. O Holder-Egger nevyslovil se o jejím stáří dosti určitě. Naznačil toliko, že se v ní asi neobráží historická skutečnost, ale spíše lidové podání doby pozdější. Pekařovi, který podrobně zkoumal poměr legendy »Fuit« ke Kristiánovi, bylo dobře patrné, že je mezi nimi úzký vztah a dále, že Kristián není ničím jiným než »vymělkované rozšíření stylisticky mnohem prostější předlohy«. Dochází pak k závěru, že »Kristián a Menckova legenda, zřejmě pak i slovanský prolog o sv. Ludmile, vznikly ze ztracené legendy latinské o sv. Ludmile«. Při čemž v Kristiánovi zachovalo se celé znění (ovšem v rozšířeném zpracování) nezvěstné této práce, kdežto t. ř. legenda Menckenova užila pouze, asi poloviny ztraceného pramene. Vysoké stáří vzácné této skladby o svaté Ludmile dosvědčeno je podle Pekaře již rukopisem drážďanským, který byl psán v klášteře sázavském v sedmdesátých letech XII. století. Nicméně dle vši pravděpodobnosti ožívá se nám z tohoto rukopisu a z Kristiána ztracený pramen z druhé polovice, nejspíše asi ze sedmdesátých let, X. století.³

² Srv. B. Bretholz, Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, Mon. Germ. hist., SS. nova series, tom. II., Berolini 1923, str. LVIII, n., kde je popis rukopisu.

³ Jos. Pekař, Legenden, I. c., str. 204—212.

⁴ Jos. Pekař, Legenden, I. c., str. 70.

Pekařovi bylo již patrné, že sázavský (drážďanský) text nejen že nepodává legendu celou, ale že nemá ani čtení nejlepší, a je toliko »dosti vadnou kopií« textu původního.⁴

Oponenti Pekařovi, zejména B. Bretholz a V. Novotný přidrželi se staršího mínění Dobrovského, pokládajíce legendu »Fuit« za dílo XII. století, za legendu asi současnou s kronikou Kosmovou. V jejím sepsání spatřovali prvý ohlas národního probuzení, jevící se v úctě národních světců.

Převážná většina textů legendy »Fuit«, zachovaných v středověkých našich breviářích, svým rozsahem podobá se textu sázavskému v rukopise drážďanském. Mnohé z nich jsou ještě kratší. Jedině v rukopise fary kremnické z XV. století zachoval se nám celé »Umučení« svaté Ludmily, avšak přece jen bez »Přenešení« jejich ostatků z Tctína do Prahy. Tím aspoň pro »Umučení« získáváme text v stejném rozsahu, jak je pak literárně zpracován u Kristiána. Rukopisu kremnickému svým rozsahem se dosti blíží rukopis biblioteky Czartoryskich v Krakově, rovněž z XV. století. Celý text ludmilské legendy v latinském zpracování, jak jej potom přejal Kristián, text, v němž by bylo obsaženo jak »Umučení«, tak »Přenešení«, nezachoval se v žádném známém rukopise doma ani v cizině.⁵ »Přenešení« svaté Ludmily zachovalo se sice ve velmi četných rukopisech našeho středověku ve formě samostatné legendy, počínající slovy »Recordatus«, nicméně studium všech těchto rukopisů potvrdilo jen poznatek Pekařův, že legenda »Recordatus« v převážné většině zmíněných textů není ničím jiným, než pouhým úryvkem z Kristiána.⁶ Toliko rukopis universitní knihovny pražské, sig. X. B. 12. ze století XV. činí výjimku. Znám byl již Dobrovskému, který jej pokládal za výtah z Kristiána. Je kratší a nemá charakteristických znaků legendy Kristiánovy a jeho zpracování »Přenešení«, počínající stejnými slovy »Recordatus avic sue«. V téměř rukopise je také prvá část legendy

⁴ Děkuji tu p. Maurice Coensovi a Společnosti Bollandistů v Bruselu za jeho mimořádnou ochotu a laskavé zjištění, že ani v slavných sbírkách Bollandistů není známa legenda »Fuit« v rozsahu, jak čteme ji zpracovanou v legendě Kristiánově.

⁶ Srv. Jos. Pekař, *Legenden*, I. c., str. 84, 104.

»Fuit«. A tak kombinací rukopisu kremnického s rukopisem pražským můžeme textově rekonstruovat celou legendu »Fuit«, vypravující o životě, umučení sv. Ludmily i o přenešení jejich ostatků do Prahy. Legenda Kristiánova je nám při tom cennou oporou. Neboť Kristián měl před rukama celý text legendy a v celém jeho původním rozsahu zpracoval jej ve své široce založené legendě o sv. Ludmile a svatém Václavu. Text Kristiánův ověřuje nám tak původní text celé legendy Ludmilské a dokazuje také, že k ní patřilo i vypravování o translaci.

CELKOVÝ RAZ LEGENDY A JEJÍ ROZSAH I OBSAH.

Pokusme se nyní na základě rukopisů, které známe, učiniti si jasnější představu o legendě, líčící utrpení a oslavu svaté Ludmily. Jsou to v prvé řadě tyto texty: *slovanský prolog o sv. Ludmile*, latinská legenda, počínající slovy »Fuit in provincia Boemorum«, jak dochovala se nám v nejúplnějším znění v rukopise kremnickém a pražském, konečně pak *Kristián*. Každému na prvý pohled je patrné, že mezi všemi třemi spisy je úzký vztah, jak co do obsahu, tak co do jeho slovního vyjádření.

Jaký byl obsahově rozsah původní legendy? Obsahovala původní legenda toliko »Umučení«, jak by tomu odpovídalo její znění v rukopise kremnickém, či také »Přenešení«, jak bychom mohli usuzovati podle Kristiána a podle slovanského Prologu? Vznikl Prolog jako výtah, zkrácení původní legendy latinské, či je snad latinské znění (»Fuit« a potom Kristián) zpracováním ztracené slovanské legendy o sv. Ludmile, která v zkrácené podobě zachovala se nám v slovanském Prologu?

Shody slovní i věcné mezi zněním latinským i slovanským jsou takové povahy, že musíme předpokládati i literárně a textově vztah velmi úzký. Buď že slovanský Prolog je toliko zkráceným zpracováním legendy latinské, anebo že latinské zpracování je toliko asi překladem původního textu staroslovanského, nyní ztraceného, z něhož pouhý výtah zachoval se nám v slovanském Prologu. Srovnáním obou znění dojdeme k poznání, jak si asi autor slovanského Prologu

při úpravě legendy počínal. Legenda o umučení svaté Ludmily při vši své literární prostotě měla přímo dramatickou stavbu. Tam, kde její děj vyvrcholil k osudovým a tragickým momentům, jednající osoby pro zvýšení dramatického účinku děje přecházejí k dialogu. Věc ta je dobře patrná v textu latinském. Naproti tomu slovanský Prolog dialogů nemá. Autor slovanského Prologu, který jinak obsahově i slovně sleduje vlastní děj legendy celkem shodně s texty latinskými, všechny dialogy z legendy vypustil a spokojil se prostou narací.

Naproti tomu má slovanský Prolog některé textové i věcné rozdíly, které nedovolují nám vysvětliti si vznik slovanského Prologu, jako by byl pouhým výtahem z dochovaného znění latinského, ať v legendě »Fuit« či v Kristiánovi. Jsou to pak údaje takové povahy, které prozrazují zřejmě dobrou znalost domácích poměrů českých, údaje, které se nemohly dostati do slovanského Prologu při jeho úpravě na vzdálené Rusi. Tak hned v první větě slovanského Prologu se píše, že Ludmila byla »ze země srbské« a »dceru srbského knížete«. Latinský text poznamenává toliko všeobecně, že Bořivoj kníže český (»in provincia Boemorum«) pojal za ženu Ludmilu »z jiné země«, dceru »knížete Slavibora«. Vynechání jména Slavibora, otce sv. Ludmily, dalo by se snadno vysvětliti úpravou původního textu na Rusi. Naproti tomu údaj o »srbské zemi« mohl se do legendy dostati toliko v Čechách, mohl jej tam zapsati toliko autor, jenž byl dobře obeznán s českými poměry X. století, který věděl, že země, z níž pocházela sv. Ludmila, zvala se »zemí srbskou« a byla zvláštním knížetstvím, ať již samostatným či pod vrchním panstvím knížat pražských. Zpravidla má se za to, že zmíněnou srbskou zemí míní se Pšovsko, pozdější Mělnicko. Je to výklad Kristiánův. »Pšovany«, jako zvláštní kmen český, dosvědčuje nám též listina z roku 1086, popisující staré hranice pražské diecese.⁷ Kristián pak vykládá, že Ludmila byla dcerou knížete Slavibora »ze slovanské země, která ze starodávna zvala se Pšovskem a která podle hradu nedávno zbudovaného od současníků zve se Mělnickem«.⁸ Srby v sousedství Chorvatů připo-

⁷ *Cod. dipl. Bohemiae*, l. c. I. nr. 86.

⁸ *Kristián u Pekaře*, *Legenden* l. c. str. 94—95. Bořivoj »habuit eciam uxorem

míná i Konstantin Porfyrogenetos. Listina z roku 1086, jak již zmíněno, v sousedství českých Chorvatů jmenuje Pšovany.

Z toho bylo možno souditi, že snad starodávné Pšovsko bylo zemí srbskou. Proti tomu poznamenává Niederle,⁹ že »jazykové důvody nedovolují, abychom kraj až po Mělník připojili k oblasti srbské«, t. j. k jazykové oblasti Srbů lužických, v bezprostředním sousedství Čech. Snad bylo Pšovsko neb Mělnicko srbskou zemí toliko politicky, snad jde tu jen o mylný výklad Kristiánův. Kdybychom tudíž z důvodů Niederlem uvedených historickou interpretaci Kristiánovu (po němž ji opakuje Kosmas) nebrali doslova, bylo by možno myslet na zem Srbů lužických, kde vládl Slavibor; snad touto zemí míní se srbské Milsko. Ať již se však rozhodneme pro první či druhý výklad, v každém případě údaj slovanského Prologu prozrazuje geografické i historické vědomosti, které naprosto nemůžeme předpokládati u místně i časově velmi vzdáleného zkracovatele neb upravovatele slovanského Prologu na Rusi někdy ke konci XII. století.

Podobně je tomu i s jinou zajímavou podrobností, kterou nacházíme v slovanském Prologu, nikoli však v latinské recenzi legendy o svaté Ludmile, že totiž po své mučednické smrti na Tctině »*nebyla pochována v kostele, ale pode zdí hradní*«. Latinské znění legendy se o této věci přímo nezmiňuje a toliko dodává, že Drahomíra, když dály se již zázraky nad hrobem Ludmiliným, poslala na Tetín, »kde ctihodné její tělo bylo pohřbené«, s rozkazem, aby nad jejím hrobem postaven byl kostel ku cti sv. Michala. (A stejně píše pak též Kristián.) Také tento údaj svědčí o velmi dobrých znalostech lokálních, které se nám dochovaly v slovanském Prologu, a které nemohly se dostat do textu teprve snad při jeho úpravě na Rusi.

nomine Ludmilam, filiam Slaviboris comitis ex provincia Sclavorum, que Psov antiquitus nuncupabatur, nunc a modernis ex civitate noviter constructa, Mielnik vocitatur«.

⁹ L. Niederle, Slované starožitnosti III. (Původ a počátky Slovanů západních), Praha, 1919, str. 192.

¹⁰ Srv. Jos. Peškař, Kronika, I. c. 33 n., Legenden str. 204 n. N. J. Serebrjanskij, Sborník staroslov. památek, I. c. str. 57 v poznámce, kde naznačuje, že »po-

Slovanský Prolog píše, že Bůh skrze sv. Ludmilu »ukázal znamení a divy na místě, kdež byla pohřbena«. O takových »divech a znameních«, jako že za noci zjevovaly se nad jejím hrobem »svíce hořící« (»plures cereos lampades lumine fulgentes«) mluví sice i recense latinská, nemá však zprávu o zázraku, že »slepec nějaký prozřel, dotknuv se prsti, kdež Ludmila ležela«. Věc ta dala by se sice vysvětliti případnou úpravou legendy na Rusi, neboť zázrak neobsahuje žádných konkrétních údajů, ale v souvislosti se zprávami výše uvedenyými i se skutečností, že slovanský Prolog je vesměs zkrácením pramene, z něhož čerpal, je nutné předpokládati tyto podrobnosti již v původním textu, z něhož slovanský Prolog je odvozen.

Zkrátka srovnání obou znění, slovanského i latinského, vede nás k závěru, který naznačil již Pekař, podobně Serebrjanskij a který přijímá i Weingart¹⁰ (neznajíce ovšem ještě úplnějšího textu kremenického), že slovanský Prolog i legenda latinská čerpaly ze společného pramene, kterým asi byla *staroslovanská legenda o svatě Ludmile*, nyní v své úplnosti ztracená.¹¹ Legenda tato měla asi podrobnosti, které zachovaly se v slovanském Prologu, ale svým obsahem a literární stavbou blížila se asi více legendě »Fuit in provincia Boemorum«. Legenda »Fuit« vznikla tudíž jako překlad neb literární zpracování původní slovanské legendy o sv. Ludmile, z níž čerpal i staroruský Prolog. Zpracování latinské určeno bylo pro západní, snad bavorský neb saský svět, snad pořízeno bylo některým knězem bavorským neb saským, v zájmu rozšíření slávy prvé české světice i do těchto krajin a při tom pak vynechány byly některé údaje, které by křesťanský západ nezajímaly. Proto tedy píše se v latinském znění toliko povšechně a všeobecně, že »byl v české zemi kterýs kníže jménem Bořivoj«, jenž oženil se »s dcerou jiného knížete Slavibora z jiné

kus o rekonstrukci starosl. legendy o sv. Ludmile« (neběží o slova, nýbrž jen o soustavu) považuje »za proveditelný«. Vyznává pak, že k tomu cíli bylo by nutno vzítí na pomoc nejbližší latinské legendy o sv. Ludmile, totiž t. ř. legendu Menckenovu (»Fuit in provincia Boemorum«) a Kristiána. — M. Weingart, První česko-církslov. legenda o sv. Václavu, I. c. 89. Weingart dříve (Byz. slav. II, 457) pochyboval o existenci ztracené česko-církslov. legendy o sv. Ludmile.

¹¹ Jos. Pekař, Legendy, I. c. str. 206.

země« neb provincie, aniž by se tato uváděla jménem. Proto také jeden i druhý kníže po západním způsobu jmenuje se »comes«; je to označení, které se v soudobých textech domácího původu nikde nevy-skytá, neboť i místo »princeps« píše se častěji »dux«, »ducatus« a »regnum«. Podobně, když v legendě »Fuit« činí se zmínka o Tetíně, píše se, že Ludmila odešla »in castellum quoddam«, na jakýs hrad, jenž Čechům byl přece dobře známý a pro ně významný. Vše to prozrazuje spíše upravovatelskou ruku cizince.

Tímto způsobem nejlépe si vyložíme, jak už Pekař naznačil, shody věcné i textové mezi legendou »Fuit« i slovanským Prologem.

*Legenda »Fuit in provincia
Boemorum«:*

Fuit in provincia *Boemorum* quidam *comes*, nomine *Borivoy*, paganico adhuc more vivens, et accepit uxorem de alia provincia, filiam *Zlawiboris comitis*, nomine *Ludmillam* . . . Cumque morarentur ambo simul, divino nutu votoque compuncti, *sacri baptismatis lavacrum* una cum plebe sibi subiecta *perceperunt*.

Nati ergo sunt eis tres filii et tres filie et omne regum eorum . . . amplius crescebat. Borivoy namque princeps triginta et sex vite sue annis expletis de hoc seculo migravit.

Legenda »Fuit«:

Tunc . . . *consilium egit mater principis cum consiliariis suis iniquis et exosam cepit habere socrum suam Ludmillam . . . Tunc . . . Ludmilla, ut cognovit tale consilium . . . discessit a civitate Praga et venit in castellum quoddam, quod Tetyn nominatur. - - -*

*Slovanský prolog
(v českém překladě):*

Blahoslavená *Ludmila* byla ze země srbské, knížete srbského dcera. Byla provdána za českého knížete, jménem *Bořivoje*. Nebyli tehdy ještě všichni pokřtěni. Když pak byli spolu, osvítily se jim oči srdce jejich a byli pokřtěni ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého.

A zplodili tři syny a tři dcery.

Bořivoj pak, maje šestatřicet let z života tohoto odešel.

Slovanský Prolog:

Tehdy začala pomýšleti máti *Václava* zle proti tchýni své a všelijak hledala ji zahubiti.

Vědouc to *Ludmila*, odešla na jiný hrad, nazvaný *Tetín*

Mater novelli principis, *facto consilio cum sceleratis, misit eos, ut eam perderent*. Qui . . . perrexerunt in castellum Tetyn.

Snacha pak její se uradila se dvěma bojary a poslala je na Tetín, by zabubili tchýni její Ludmilu

Podobně je dosti věcných i textových shod mezi jinými místy obou textů. Na př. text, kde se líčí smrt Ludmilina:

Legenda »Fuit«:

Vespere autem facto, supradicti tyranni currentes ad domum eius, dirumpunt portas . . . frangunt ianuas et introeunt. . . sed miserunt funem in guttur eius et eam strangulaverunt. Illa autem . . . expletis sexaginta et uno vite sue annis migravit ad dominum. Suscepit autem martirium . . . X Kalendaris Octobris septima sabati prima vigilia noctis.

Slovanský Prolog:

Když pak byl večer, obstoupili dvůr se zbraněmi a rozbili dveře a vešli do domu. Chopivše pak Ludmilu, vhodili provaz na hrdlo její a udusili ji.

A tak vzala konec života v den sobotní, v první hodinu noční, živil let šedesát a jedno léto.

Text slovanského Prologu proti legendě »Fuit« všady prozrazuje snahu, vyjádřiti obsah legendy se zřetelem k funkci a účelu prologu, slovy stručnějšími, s vynecháním všech přebytných frází. Jinak však je mezi slovanskou a latinskou recensí shoda, jakou častěji nalézáme mezi odvozenými písemnostmi, které čerpaly ze společného pramene.

Slovanský Prolog končí zprávou o přenesení těla svaté Ludmily z Tetína do Prahy a jejím pohřbení v kostele sv. Jiří k podnětu Ludmilina vnuka, knížete Václava. V latinské recensi se nám zpráva o translaci dochovala však toliko v jediném rukopise. Latinské recense užil však Kristián, rozšířiv původní text různým krasořečněním a připojiv, podle svého zvyku, i některé poznámky rázu historického. A tak možno ze zmíněného rukopisu a z Kristiána podati souběžný text k zprávě o přenesení ostatků Ludmiliných, jak čte se v slovanském Prologu.

Recordatus:

Recordatus deinde avie sue beatus
Wenceslaus - - - *intulerunt autem eam*
in Pragam - - -
 usque ad *urbem Pragam* - - - *corpus*
sacrum tumulavit. - - -
 Anniversario ... post translacionem
 - - - ad declarandum meritum famule
 sue Christus insigne dignatus est *ope-*
rari prodigium.

Slovanský Prolog:

A od té doby se dály mnohé zázraky,
 o nichž slyše vnuk její *Václav*, pospí-
 šiv si, přenesl bábu svou do slavného
bradu Prahy a položil ostatky její
 v kostele svatého *Jiří*, kdež i nyní mno-
 há znamení a zázraky se dějí.

Z těchto úvah a kritického zkoumání dochovaných textů plynou zejména tyto závěry:

1. Byla tu stará legenda, jednající o umučení svatě *Ludmily*, legenda, která se textově nedochovala, byla však zpracována latinsky v legendě »Fuit« a v slovanském Prologu o svatě *Ludmile*.

2. Tato legenda obsahovala »umučení« svěřice i její »přenešení« do Prahy. »Umučení« čte se v latinském zpracování textu celkem úplně v legendě »Fuit«. »Přenešení« zachovalo se v souvislosti s »Fuit« aspoň v jednom rukopise. Celou legendu (tudíž »umučení« i »přenešení«) měl před rukama upravovatel slovanského Prologu, v latinském pak zpracování *Kristián*. »Translace« v *Kristiánovi*, byť tímto upravená a rozšířená, počínající slovy »Recordatus«, může nám ověřiti a do značné míry nahraditi ztracené zakončení legendy »Fuit«, která původně obsahovala nejen »passio« ale i »translatio« svěřice. Věc ta, jak ještě uvidíme, má důležitost též pro přesnější datování legendy.

3. Původní legenda o sv. *Ludmile* byla sepsána jazykem staroslovanským a jako literární projev doby náleží do rodiny našich písemných památek slovanských. Také tato okolnost má, jak ještě bude ukázáno, svůj význam pro bližší časové určení této písemnosti.

LITERÁRNÍ POMĚR LEGENDY K JINÝM SPISUM SOUDOBÝM.

Potvrzují věc netoliko důvody již výše naznačené, zejména skutečnost, že slovanský Prolog není výtahem ze znění latinského, z le-

gendy »Fuit«, ale dále poznatek, že v legendě, aspoň v jejím latinském zpracování, možno s bezpečností naléztí ohlasy staroslovanského Života sv. Metoděje.

Život sv. Metoděje:

Od toho dne velmi začalo růsti učení boží a duchovní množiti se . . . tím více i moravská země šířiti se počala na všechny strany a nepřátele svoje porážeti.

Legenda »Fuit«:

Et omne regnum eorum a die, quo baptismi gratiam perceperunt, amplius crescebat . . . Qui congregans sacerdotes et clericos, cepit esse in fide Christi devotus.

Původní »Umučení« svaté Ludmily vzniklo tudíž v době a v prostředí, kterému staroslovanské písemnictví bylo známé. Použití legendy o sv. Metodějovi při sepsání Umučení sv. Ludmily je pak zřejmým důkazem živé tradice cyrilometodějské v Čechách v století X.

LEGENDA »FUIT« A »CRESCENTE FIDE«.

Neméně důležitý pro vznik a datování legendy je však dále ohlas, který legenda o sv. Ludmile (»Fuit in provincia Bohemorum«) zanechala v pozdějších sepsáních legend václavských. Do úvahy přichází v první řadě stará, nejstarší latinská legenda václavská, počínající slovy »Crescente fide«. Legenda tato byla základem, jak již Pekař přesvědčivě ukázal, známé a slavné legendy Gumpoldovy, která na popud samého císaře Oty II. sepsána byla někdy kolem roku 975¹² a byla potom někdy kolem roku 1000 zpracována i jazykem staroslovanským.¹³ Ve všech těchto památkách setkáváme se přímo neb nepřímo s ohlasy naší legendy.

Legenda »Crescente fide« vypráví o životě a umučení sv. Václava. A toliko jako epizodu vsunuje do vylíčení osudů českého tohoto světce krátké vypravování o zbožnosti, svatosti a umučení jeho báby

¹² Srv. *Josef Pekař, Legendy*, I. c. str. 42.

¹³ Srv. *J. Vašica, Druhá staroslovanská legenda o sv. Václavu*, Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, uspořádal *Josef Vajs*, Praha, 1929, str. 79.

Ludmily. Již z této krátké vložky je obsahově i textově zřejmé, že autoru legendy »Crescente fide« byla legenda »Fuit« známá, že z ní přímo čerpal své vědomosti a s použitím jejích slov stylisoval svoji vložku. Srovnání obou míst nás o tom nejlépe přesvědčí:

Legenda »Fuit«:

Qua discedente mater novelli principis, facto consilio cum sceleratis, misit eos, ut eam perderent. - - - Et exosam cepit habere socrum suam Ludmillam. - - - Perdam eam et heres cro omnis substancie eius. - - - Clerus eius universus cunctique vernaculi utriusque sexus ... in diversa dispersi latibula.

Legenda »Crescente fide«:

Interea vero mater eius ipsa, quae erat ex genere gentilium ignorancium deum, cum perfidissimis viris inito consilio, dixerunt: quid facimus - - - Misitque infelices viros per invidiam ad socrum suam beatissimam matronam nomine Ludmillam, ut eam interficerent; qui et fecerunt, sicut illis iussum fuerat. Et presbyteros multos cum clero privantes substantia eiecerunt de terra.

Z míst obou legend výše uvedených je patrné, že mezi oběma legendami, mezi »Fuit« a »Crescente fide«, je přímá souvislost. »Crescente fide« píše o životě a umučení sv. Václava. A do tohoto literárního díla vkládá, jak již zmíněno, jako epizodu »Umučení sv. Ludmily«. Její autor počínal si při tom tak, že z dosti obšírné legendy o sv. Ludmile vyjímá nejdramatičtější děj a vkládá jej do úst svému hrdinovi, jako proroctví, které se potom naplnilo. Při tom textově i obsahově je vylíčení utrpení sv. Ludmily v »Crescente fide« toliko parafrází toho, co bylo podáno v starší legendě ludmilské.

Nicméně »Crescente fide« souvisí s legendou »Fuit« i jinak. Je to literární struktura a stavba legendy »Crescente fide«, která vzbuzuje dojem, jakoby její autor měl legendu »Fuit« před rukama a řídil se jí, jako podle staršího svého vzoru. Tu přichází v úvahu hned začátek legendy »Crescente fide« a shodné věty s »Fuit«, jednající o genealogii prvých křesťanských Přemyslovců.

Legenda »Fuit«:

Cumque morarentur ambo (Bořivoj a Ludmila) simul, *divino nutu* votoque

Legenda »Crescente fide«:

Crescente fide christiana in illis diebus *dei nutu* et ammonicione dux Bohemo-

compuncti, sacri *baptismatis lavacrum una cum plebe* sibi subiecta *perceperunt*. - - - Boriwoy . . . *de hoc seculo migravit*. Cui in regnum . . . *Spitigneus* successit. - - - Post eius obitum *frater eius Wratzilaus* regni gubernacula suscepit.

rum nomine *Boriwoj una cum exercitu* et omni *populo suo* sordes idolorum abiciens, *baptizatus est*; eiusque filius *Zpitigneus* - - - cum - - - *transisset de hoc seculo*, omnes populi - - - *elegerunt fratrem eius* iuniorem nomine *Wratzilaum* - - - Postea autem *migravit pater eius* (sv. Václava) *de hoc mundo*.

Podobných shod v jednotlivostech, byť nikoli stejně rozhodující přesvědčivosti, bylo by možno uvésti více. Tak na př. v obou legendách píše se o knězi Pavlovi, jenž v starších našich legendách má vůbec význačnou úlohu. (O knězi Pavlovi píše První slovanská legenda o sv. Václavu a podobně slovanská legenda o umučení sv. Ludmily a z ní odvozená »Fuit«.) Byl to kněz obřadu slovanského a kněžně Ludmile zvláště blízký.

Z legendy »Fuit« čerpala »Crescente fide« i při vylíčení zavraždění Václava jeho bratrem Boleslavem.

Legenda »Fuit«:

Tunc humani generis inimicus invidens, quod . . . Ludmilla tot virtutibus pole-ret consilium egit mater principis cum consiliariis suis iniquis - - - [et] facto consilio cum scleratis, misit eos, ut eam perderent.

Legenda »Crescente fide«:

Tunc autem frater eius iunior et peior nomine Bolezlaus, diabolica fraude de-ceptus, cum impiis malignum iniit consilium contra predictum beatum virum, ut eum perderent.

Zvláště důležitá je však sama literární struktura obou legend. Obě legendy začínají přemyslovskou genealogií od Bořivoje, obě líčí pak zbožný život a ctnosti svého světce, obě přičítají zlý úmysl, který vzklíčil v mysli vražednice Drahomíry a vraha Boleslava, svodům ďábla a zlým rádcům, kteří způsobili, že osoby tak blízké sobě rodem (snacha a bratr) potřísnily svoje ruce krví. Oba hrdinové legendy, Ludmila i Václav, prorockým duchem předvídají své mučednictví, oba po něm touží. A když dospěje děj obou legend k osudovému vyvrcholení, stupňuje se literární účinek jinak prostého vypravování dramatickým dialogem, z něhož ještě více vysvítá nevinnost utracené

oběti. Obě legendy končí pak celkem přesným udáním dne, kdy křesťanský jejich hrdina vstupuje na nebesa, aby tam byl oslaven pro své mučednictví.

Legenda »Fuit«:

Ilia autem in magna fide et devocione . . . migravit ad dominum. Suscepit autem martyrium devota famula Christi Ludmilla X. Kalendas Octobris septima, sabati, prima vigilia noctis.

Legenda »Crescente fide«:

Cuius eciam anima in illo campo certaminis huius vitae liberata de ergastulo, sanguine laureata migravit ad dominum IIII. Kalendas Octobris.

Po smrti Ludmily i Václava dochází k pronásledování jejich věrných, a to v prvé řadě kněží.

Legenda »Fuit«:

Clerus eius universus cunctique vernaculi utriusque sexus, pastore perempto, in diversa dispersi latibula, vitam perclinanter studuerunt conservare.

Legenda »Crescente fide«:

Illico forsitan cursu rapido venientes in civitatem Pragam omnes amicos eius peremerunt et clericos eius persecuti sunt.

Toto pronásledování přívrženců Ludmiliných i Václavových, zejména kněží, nemá však naprosto zabarvení vzpoury pohanství proti křesťanství, jak věc chápou pozdější legendy, místně i časově událostem vzdálenější. Konečně v obou legendách zlé rádce, svůdce a viníky, stihne zasloužený trest. I v tom je společný rys obou legend, že obě snaží se svaliti vinu s kněžny Drahomíry neb s knížetem Boleslava na jejich okolí.

Legenda »Fuit«:

Crudelissimi vero carnifices - - - patre suo dyabolo discordiam exagitante - - - domina vero eorum, canes eos fugientes, furorem suum in posteros eorum . . . effundens, una die unaque sententia omnes peremit.

Legenda »Crescente fide«:

Illi autem homicidae - - - a demonis exagitati fugerunt, et ulterius non comparuerunt, alii ex eis latrantes, ut canes, et stridentes dentibus mortui sunt,

V jedné i druhé legendě připojeno je pak »přenešení« a zázraky. I když jsme si vědomi skutečnosti, že legendy X. století byly zpravidla literárně tvořeny podle ustálených již schemat, literární stavba legendy »Fuit« a »Crescente fide«, prostota slohu i výrazová zásoba vět, přivádí nás k bezpečnému závěru, že legenda »Crescente fide« vznikla podle vzoru, literárním nápodobením legendy »Fuit«.

ČESKÁ A BAVORSKÁ RECENSE »CRESCENTE FIDE«.

Legenda »Crescente fide« známa je nám ve dvou zněních neb recensích: v recensi bavorské a české. Recense bavorská dochovala se nám zejména v rukopisech této země, z nichž mnichovský náleží do XI., ano snad už do X. století.¹⁴ Rukopisy české redakce, dochované zejména v Čechách a na Moravě, náležejí až století XIII. a XIV.¹⁵ Ale přes to a právem ptá se po srovnání recense bavorské a české Pekař: není snad možné, aby česká recense legendy »Crescente fide« byla původní a starší?¹⁶ Sám je do jisté míry na rozpacích. A dochází k nejpravděpodobnějšímu závěru, že obě jsou založeny na společné předloze. Po našem zkoumání poměru legendy »Fuit« a »Crescente fide« je však nepochybné, že česká redakce je obsahově bližší předloze, z níž čerpala, rozsahem opět že více se legendě »Fuit« blíží redakce bavorská. Pro kritické zhodnocení legendy z toho plyne poznatek, že původní »Crescente fide« vznikla v Čechách, dostala se však velmi záhy asi do Bavor, kde byla věcně rozmanitým způsobem upravena. Na rozdíl obou recenzí upozornil už Pekař a správně vidí je především v tom, že recense bavorská (tendenčně!) za prvního křesťanského knížete pokládá Spitihněva a nikoli Bořivoje a dále, že větu o Drahomíře »que erat ex genere gentilium ignorancium deum«, t. j. z pohanských tou dobou ještě Stodoran, ale sama křesťanka, ne-

¹⁴ Srv. Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 24 n. Legenda »Crescente fide« bavorské recense je vydána v *Pramenech dějin českých I.*, str. 183—190.

¹⁵ Srv. Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 34 n. Českou recensi legendy »Crescente fide« podle rukopisu kapituly olomoucké ze století XIV. vydal *Dobroslav Orel* v *Svatováclavském sborníku II.*, str. 414.

¹⁶ Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 37.

správně interpretuje výkladem, že Drahomíra byla pohankou.¹⁷ Jsou však i v jiném rozdílu. Česká recenze je širší a úplnější a s jejím ohlasem se potkáváme v domácích skladbách X. století, v Kristiánovi a Druhé slovanské legendě václavské. Třeba tudíž pokládati na rozdíl od Pekaře¹⁸ recenzi bavorskou za změněnou a jistými korekturami upravenou a nikoli recenzi českou. Tím však zároveň dospíváme k přesvědčení a k závěru, že legendu »Crescente fide« sluší se počítati do okruhu domácí produkce literární, která navazuje na starší literární plody X. století a má sama také opět ohlas v dalším literárním rozvoji v našem písemnictví X. století.

A tak, jak výše bylo prokázáno, legenda »Crescente fide« svojí literární strukturou i textovými ohlasy staví na starobylé legendě »Fuit in provincia Bohemorum« a tato opět hlásí se k staroslovanským našim legendám. Podobně ukázal též *M. Weingart*, že autor legendy »Crescente fide« znal a při své práci použil i První církevně-slovanské legendy o sv. Václavu.¹⁹ Weingart píše, že »Crescente fide« prozrazuje místy doslovnou závislost na zmíněné církevně-slovanské legendě o sv. Václavu a že je na ni závislá nejen slovně, ale i kompozičně. Použití dvou tak znamenitých pramenů vysloveně českého původu, jako byla legenda o umučení sv. Ludmily a slovanská legenda o sv. Václavu, vylučuje zcela možnost, že by »Crescente fide« mohla býti napsána v Bavořích.

Účelem našich kritických výkladů a poznámek o legendě »Crescente fide« nebyla pouze jaksi její nostrifikace, pokud se týče vzniku

¹⁷ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden* I. c. str. 35.

¹⁸ *Josef Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 31. Pekař píše: »Aber der Umstand, daß sie (Legende Crescente fide) uns die Geschichte Wenzels in einem wesentlich anderen Lichte schildert, als die beiden Legenden der ersten Gruppe (t. j. První slovanská legenda o sv. Václavovi a legenda Vavřincova), die ihre Nachrichten direkt aus böhmischen Quellen schöpften — — — begründet sofort die Vermutung, daß sie in einer außerböhmischem Umgebung entstanden sei — — — mit einem Worte in Bayern. Dafür scheint auch die große Verbreitung ihrer Handschriften in Bayern zu sprechen.« Srv. též *Kronika*, I. c. 55.

¹⁹ Srv. *M. Weingart*, První česko-církevně-slovanská legenda o sv. Václavu. Zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku str. 151—155.

této legendy, z prostředí bavorského, kam ji Pekař mylně zařadil, do prostředí českého, zejména však vyšetření vztahů legendy »Crescente fide« k legendě »Fuit« a zjištění filiační závislosti »Crescente fide« na legendě »Fuit«. Neboť tím dostáváme pevnou oporu pro datování legendy »Fuit«, líčící umučení svaté Ludmily.

DOBA VZNIKU LEGENDY LUDMILSKÉ.

Pekař ukázal v svých pracích o legendě Kristiánově zcela přesvědčivě,²⁰ že legenda »Crescente fide« byla pramenem legendy Gumpoldovy, která není ničím jiným než květnatým slohem rozvedená legenda »Crescente fide«. A že tudíž legenda »Crescente fide« je starší než Gumpold a vstupuje svým významem na přední místo mezi legendy václavské. O legendě Gumpoldově víme bezpečně, že psána byla z rozkazu císaře Oty II. (973—83), asi někdy kolem roku 975. Proto klade Pekař vznik a sepsání »Crescente fide« asi do třetího čtvrtstoletí tohoto věku, do let 950—975.²¹ Po našich výkladech třeba však filiaci legend a tím i jejich datování poněkud opravit. Původní byla česká recense »Crescente fide«. Na jejím základě a tendenční úpravou vznikla pak bavorská recense téže legendy. Bavorská recense »Crescente fide« byla teprve pramenem Gumpoldovi. Psal-li Gumpold někdy kolem roku 975, ano snad před rokem 973 (neví ještě o založení pražského biskupství, jak poznamenal již Wattenbach),²² potom třeba položit sepsání bavorské recense před rok 973—975 a vznik české recense do doby ještě starší. Protože pak »Crescente fide«

²⁰ Jos. Pekař, *Kronika*, I. c. str. 48 n. *Legenden*, I. c. str. 30 n. — O odchýlném mínění *Slavíkové* pojednáme níže při rozboru »Crescente fide« a Gumpolda jako pramenech legendy Kristiánovy.

²¹ Srv. Josef Pekař, *Kronika*, I. c. 55; *Legenden*, I. c. 31 (»Die Legende »Crescente fide« kann also nicht später entstanden sein als in den siebziger Jahren des X. Jh.«). Tamže str. 253 (»Die Legende »Crescente fide« und die Gumpolds sind in den sechziger bis achziger Jahren des 10. Jh. verfaßt worden«).

²² Gumpold (*Prameny děj. čes. I.*, 157 píše o řezenském biskupovi Tutonovi »cuius diocesi tota subcluditur Boemia«. O založení pražského biskupství rozhodnuto bylo roku 973. Prvý biskup pražský, Dětmar, byl však nastolen až roku 975. Podle toho by sepsání legendy náleželo před rok 975. Ovšem věta

nezmiňuje se ještě ani narážkou o založení biskupství pražského (ač při zmínce o založení kostela sv. Víta byla k tomu velmi vhodná příležitost!) a protože nezmiňuje se také nikde o smrti Boleslava I. (+ 967), tím méně o jeho nástupci Boleslavu II. (967—999), protože pak dále má legenda »Crescente fide« živý vztah k První slovanské legendě o svatém Václavu, jejíž vznik klade Weingart do první poloviny X. století, asi k roku 940,²² nezbyvá než položití sepsání české a původní recenze »Crescente fide« asi do sklonu vlády Boleslava I., tudíž přibližně do poloviny X. století. Tím však sepsání legendy »Fuit in provincia Bohemorum« a její předlohy církevně-slovanské legendy o sv. Ludmile padá do doby ještě starší, podle některých známek do konce vlády knížete Václava svatého. Jest to domněnka, kterou můžeme sice opřít jistými důvody, ale přece jen nikoli takové přesvědčivosti, abychom věc mohli tvrdit s naprostou jistotou. S velkou pravděpodobností, ano s jistotou, můžeme vznik a sepsání legendy o umučení sv. Ludmily v jejím znění slovanském, ale i latinské zpracování této legendy, položit do první polovice X. století. Přesvědčuje nás o tom její vztah a téměř sesterská družnost k První slovanské legendě o sv. Václavu a dále údaje obsažené v »pře-nešení« těla sv. Ludmily.

POMĚR SLOVANSKÉ LEGENDY VÁCLAVSKÉ A LUDMILSKÉ.

Otázkou poměru První slovanské legendy o sv. Václavu k ztracené slovanské legendě o sv. Ludmile, jež dochovala se nám v zpracování latinském (»Fuit«) a v slovanském výtahu (Prolog o sv. Ludmile), zabývali se již starší badatelé Kalousek, Pekař, Serebrjanskij a nedávno také M. Weingart.²⁴ Týž dospívá k poznatku, že v staroslovanské legendě ludmilské »není vůbec stop po První legendě svato-václavské«, ba že se sv. Ludmila v legendě václavské vůbec nepři-

o příslušenství Čech k diecési řezenské vyskytá se toliko v jednom, wolfenbütelském rukopise, který psán byl v Čechách na samém konci X. století. (Srv. J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 41 pozn.)

pomíná, ani jako vychovatelka sv. Václava, ani jako mučednice. Tato skutečnost byla Weingartovi nápadnou a pokusil se pak o výklad a vysvětlení. Zabývá se celkovým pojetím vnitřní politiky Václavovy a ukazuje, jak autor První václavské legendy byl o vnitřních poměrech českých dobře informován a měl skutečně dobrou znalost osob, míst i událostí. »V tomto celém pojetí,« píše Weingart, »chybí vůbec jedna důležitá osobnost: Ludmila. Že by o ní a o její smrti legendista nevěděl, je ovšem vyloučeno. Jeho mlčení lze vykládati jen domněnkami: buď tak, že existovalo nějaké církevněslovanské vypsání jejího života a smrti, snad dokonce plod téhož autora, anebo spíše proto, že právě tak jako legendista šetřil panujícího knížete Boleslava, tak šetřil i Drahomíry, která patrně ještě žila v době, kdy psal svou skladbu. Není ostatně nemožné, že tu je nejbližší pravdě Pekař (ve své pozn. 35 v tomto Sborníku) svým výkladem, že v době, kdy již vznikla naše První svatováclavská legenda, nebyl ještě rozvit kult svatosti Ludmiliny; ten se uplatnil teprve po založení kláštera svatojiřského, v němž byla Ludmila pochována«. Myšlenku Pekařovu rozvíjí pak Weingart dále a dochází k přesvědčení, že »rozvinutí kultu sv. Ludmily je pozdější než kult sv. Václava« a že v důsledku toho vznik církevněslovanské legendy o sv. Ludmile nutno položit do doby »od konce X. do konce XI. století«. Pomíjím všechny věcné důvody, na které Pekař neb Weingart poukazuje. Tam, kde máme bezpečně zjištěnou filiaci textovou a tudíž i stáří textu samého, věcné výklady nutno podříditi poznatkům formálním. Ale i ty »věcné« důvody lze snadno vyložit. Pekař a s ním Weingart dali se svěsti zmínkou »Přenešení«, že tenkrát Čechy patřily k diecesi řezenské a usuzovali z toho, že legenda »Fuit« vznikla až po založení biskupství pražského. Ale zmínka ta pochází teprve od Kristiána a v původním textu se nečte.

S hlediska textové kritiky je latinská legenda o sv. Ludmile (»Fuit«) i její slovanská předloha asi stejně stará, jako První slovanská legenda

²³ M. Weingart, První česko-církevněslov. legenda o sv. Václavu, l. c. str. 142.

²⁴ M. Weingart, První česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 89 n. a 149 n.

o sv. Václavu. Obě jsou starší než původní recenze česká legendy »Crescente fide«, jejíž vznik položili jsme souhlasně s Pekařem i Weingartem asi do konce vlády Boleslava I. neb do počátků vlády Boleslava II. Weingartovo datování První václavské legendy do doby kolem roku 940 opírá se především o argumenty historické, které mutatis mutandis možno stejně dobře uplatnit i při určení doby vzniku legendy ludmilské. Je to podrobná znalost zúčastněných osob a míst (Bořivoj, Slavibor, Spitihněv, Vratislav, Drahomíra, vdova po Vratislavovi, mladičkový Václav, kněz Pavel, vrahové Ludmiliny Tunna a Gummon, Praha, Tetín s kostelem sv. Michala), nedostatek zázraků či jejich chudost a prostota (vůně vycházející z hrobu a tajemná světla nad ním), podrobné vylíčení vraždy, velmi živé a řadou podrobností vybavené, dodávající legendě ráz paměti očitého svědka, pominutí udání roku při smrti Ludmily i při přenesení jejích ostatků, ač legendista znal dobře den i měsíc a rok pominul pravděpodobně proto, že psal o událostech živých a nedávných, které se ještě nestaly součástí »kroniky«, konečně pak též okolnost, že Ludmila se v legendě nejmenuje ještě světicí, nýbrž zpravidla »honorabilis et devota dei famula«, »devota famula Christi« a toliko její hrob se označuje jako »tumulum beatissime martiris«. Také o legendě ludmilské lze říci, že toliko zdůrazňuje její zbožnou víru, křesťanské skutky a touhu po mučednictví a že byla psána dle vši pravděpodobnosti ještě před rozvinutím kultu světice a chtěla jej teprve vypsáním jejího utrpení posílit, také v této legendě možno právem spatřovati propagandní spis, jimž měla se připravovati kanonisace naší světice.²⁵ Důvody Pekařovy i Weingartovy, že kult Ludmilin je teprve pozdějšího data a náleží do konce X. století, padají samy sebou, jestliže máme textově prokázanu existenci ludmilské legendy před vznikem »Crescente fide« a tudíž asi ze stejné doby, z které pochází První slovanská legenda o sv. Václavu. Tím padá i domněnka Pekařova, po případě Weingartova, že by vznik kultu Ludmilina náležel až do doby po založení kláštera sv. Jiří (asi 973), nehledě ani k tomu, že ostatky Ludmiliny

²⁵ Srv. M. Weingart, První česko-církevněslov. legenda o sv. Václavu, l. c. str. 140, 142.

byly přenešeny podle údaje naší legendy do »kostela« (basilica) svatého Jiří, o němž víme, že byl založen jejím synem Vratislavem (Crescente fide, Diffundente sole) a teprve později za Boleslava II. stal se tento kostel benediktinským klášteřem (Kosmas).

Závěr našich úvah je asi tento: textově máme prokázáno, že před vznikem původní recense české »Crescente fide«, pravděpodobně z první polovice X. století, máme zjištěny dva spisy, psané jazykem staroslovanským. Jeden z nich líčí nám umučení sv. Ludmily, druhý utrpení sv. Václava. Oba spisy pocházejí přibližně ze stejné doby. V legendě václavské nečiní se ani slovem zmínka o kněžně Ludmile, ač její autor o jejím umučení a smrti bezpečně věděl. Tu pak je velmi na snadě domněnka Weingartova, že vyhnul se historii kněžny Ludmily a jejímu konfliktu s kněžnou Drahomírou proto, že existovalo již nějaké církevněslovanské vypsání jejího života a smrti, snad dokonce plod téhož autora, na které jakoby mlčky a pomlucím osudů Ludmiliných nepřímě odkazoval. Předpokládá, že byli v té době dva spisovatelé církevněslovanského jazyka, z nichž jeden vpsal život Ludmilin, druhý pak Václavův, je jistě méně pravděpodobné, než přičteme-li oba spisy autoru jednomu. V tomto přesvědčení může nás utvrditi též literární architektura obou skladeb, které vykazují co do své struktury až nápadně shody. Ano v legendě václavské můžeme najíti přímo slovní ohlasy legendy o sv. Ludmile.

LITERÁRNÍ STRUKTURA LEGENDY LUDMILSKÉ A VÁCLAVSKÉ.

Oběma legendám je společná nejen celková dispozice skladby, zejména však výrazová prostota, kterou jejich autor (měli bychom zatím říci ještě autoři) dociluje vpravdě uměleckých účinků. A dále pak zvláštnost, že mimořádně hojným způsobem pro zvýšení dramatickosti děje užívá dialogů. Jednající osoby tam, kde děj životního jejich dramatu vyvrcholuje, mluví. (Tuto stránku z obou legend převzala potom václavská legenda »Crescente fide«; nicméně její dramatickou stavbu, co do umělecké dynamiky nelze ani srovnati s uměleckou účinností staré legendy ludmilské a václavské!). Děj sám dochází tím-

to umělecky prostým, nicméně vysoce účinným prostředkem zvláštní živosti a přímo tragičnosti. Není to však divadlo; je to historie, život sám, ve své barbarské krutosti a strohé neúprosnosti.

Obě legendy počínají skoro stejným uvedením čtenáře do prostředí, v němž žily osoby, o kterých se píše. Legenda ludmilská: *»Byl v české zemi kterýs kníže jménem Bořivoj... a vzal si manželku z jiné země (Prolog: ze země srbské)... jménem Ludmilu.«* Podobně počíná i legenda václavská: *»Byl v Čechách kterýs kníže, jménem Vratislav, a jeho žena jménem Drahomíra.«* K tomu připojuje legenda ludmilská údaje o jejich dětech: *»Narodili se jim tři synové a tři dcery.«* Podobně pokračuje i legenda václavská: *»Zplodivše syna svého prvorozeného, pokřtili jej a dali mu jméno Václav.«* Legenda ludmilská líčí pak, jak přešla vláda v zemi s Bořivoje na Spitihněva, s tohoto na Vratislava a konečně na nedospělého Václava, za něhož vládla kněžna-vdova Drahomíra. Podobně též legenda václavská včleňuje tu údaje z rodinné kroniky knížecího rodu (vsunuje epizodu o postřížinách) a píše: *»Když pak umřel jeho otec Vratislav, ustanovili Čechové Václava knížetem... Ale matka jeho Drahomíra upevnila zemi a vládla.«* Nato líčí legenda ludmilská křesťanské ctnosti kněžniny: *»Neb byla matkou chudých, oporou chromých, okem slepých, zbožnou těšitelkou siroteků a vdov.«* Také legenda václavská podobným způsobem charakterisuje v stejné souvislosti a v stejném umístění literárním křesťanské ctnosti knížete Václava: *»Všem pak chudým dobře činil, nahé odíval, lačné krmíval, pocestné přijímal... vdovám ublížiti nedal, lidi chudé i bohaté miloval.«* Do tohoto utěšeného života, plného křesťanských ctností a bohubilých skutků zasáhne však v obou legendách ďábel. Legenda ludmilská líčí věc takto: *»Tehdy nepřítel lidského pokolení, pojav záští proti tomu, že zbožná služebnice boží Ludmila tolika ctnostmi slyňula (způsobil), že matka (mladého) knížete se uradila se zlými rádci svými a nenáviděti počala svou tchýni Ludmilu. I pravila: »Proč má mi býti ona jako paní? Zahubím ji a dědičkou budu vši její moci a (sama) svobodně budu vládnouti.«* Stejně asi je motivován a v stejné souvislosti i neblahý úmysl Boleslavův, zavražditi Václava, v legendě václavské: *»Zhrdnuvše však*

čestí muži, když ďábel vešel v srdce jejich . . . namluvili Boleslavovi řkouce: »bratr Václav tě chce zabít« — — — Boleslavovi však, bratru jeho, pošťvanému proti němu, usel ďábel do srdce zlobu, aby jej zabil.«

Oba, Ludmila i Václav, dovědí se však o tom, co se proti nim chystá, oba však zjevnou dobrotou chtějí usmířiti osud. Ludmilská legenda píše: »Když . . . Ludmila dozvěděla se o tom úmyslu, pravila k snaše své: „vládnouti já nechci aniž míti podíl na moci tvé; prosím však, abys mi popřála svobodnou myslí sloužiti bohu až skončí se dnové moji“.« A odešla potom do ústraní na hrad Tetín. — Také Václav chce se vzdáti vlády ve prospěch bratra a dobromyslně přichází, aby se zúčastnil svátku posvěcení kostela a tam je varován před bratrem. »Tu pak myslíme,« píše legenda václavská, »že mu někteří pověděli, řkouce: „bratr Boleslav tě chce zabít“; on však tomu neuvěřil, ale vložil věc na boha.« Osud, který připravil oběma budoucím světcům ďábel skrze bojary družiny kněžny Drahomíry či knížete Boleslava, musí se naplniti. Oba, Ludmila i Václav, jej předvídají. Ludmilská legenda píše: »Tehdy výšezmíněná služebnice boží, předvídajíc to, co se stane, davši zavolati kteréhosi zbožného kněze jménem Pavla, požádala jej, aby sloužil mši svatou — — — a dlela na modlitbách, aby poručila duši svou bohu.« Také Václav před osudným svým přepadením jde na mši jitřní. »Václav pak uslyšev zvon, řekl: „chvála tobě Pane, jenž jsi mi se dal dožítí až do tohoto jitra“.«

Tato mírnost, důvěřivost a spolehnutí na boha nemá však účinku na zjednané vrahy, kteří v obou legendách jsou líčeni jako vlastní příčina tělesné zhouby obou budoucích mučedníků, Ludmily a Václava, a nikoli Drahomíra a Boleslav. (Weingart v tomto rysu legendy václavské spatřuje takřka její současnost s událostmi, že legendista nechtěl se dotknouti panujícího knížete Boleslava a Drahomíry, poněvadž v době, kdy psal, patrně ještě žili. Jeho dohady lze právem vztáhnouti i na legendu ludmilskou.)

Děj se vyvrcholuje, dochází k podrobnému vyličení vraždy, jednak na Tetíně, jednak v Boleslavi. Legenda ludmilská vypravuje o tom asi takto: »Když pak se setmělo, zmínění již ukrutníci hnali se

ke jejímu domu, prolomili brány — — — a vešli dovnitř. I pravila jim: „Cože, bratři, s takovou zběsilostí přicházíte? Což neživila jsem vás, jako syny? — — — A provinila-li jsem se proti vám, rcete mi!“ Ale oni povrhující jejími mírnými slovy, táhli ji ihned z lůžka a uvrhli ji na zem. Ona, plačíc, pravila jim: „posečkejte, bratři, maličko, až se pomodlím!“ A rozpjavši ruce, modlila se ke Pánu. Když skončila modlitbu, pravila jim: „Zapřísahám vás, bratři, setněte mi hlavu!“ A to pravila, aby vylitím krve zasloužila si přijmouti korunu mučednictví. Oni však nechťeli. Ale vrhli provaz na její hrdlo a zadousili ji.»

Se stejnou realistickou prostotou a uměleckou účinností líčena je vražda Václavova. A stejně jako v legendě ludmilské, použito je též v legendě václavské při vyvrcholení líčené tragedie přímé řeči. Psychologická struktura umělecké tvorby obou legend je stejná i když individuálnost děje nutí skladatele, aby podle okolností užil výrazově jiných složek než v legendě ludmilské. Kniže Václav, když v předtuše smrti poděkoval bohu, že dopřál mu aspoň žítí až do tohoto dne, jde do kostela na jitřní mši. Bylo již zmíněno, že legendista v obou skladbách využívá slyšení mše před smrtí (u Ludmily připojuje se také zpověď a přijímání těla a krve Páně) k tomu, aby tím zvýšena byla nevinnost, dobrota a svatost obou jeho hrdin. Na cestě do kostela je však Václav zavražděn. Ve vratech setkává se s bratrem Boleslavem. Václavská legenda vypravuje: *»Václav pak, ohlédnuv se naň, pravil: „Bratře, dobrým jsi nám byl učera služebníkem.“ Boleslav však, an se dábel přiklonil k uchu jeho a rozvrátil srdce jeho, tasiv meč, odpověděl mu řka: „Nyní chci tobě (ještě) lepším býti!“ A to když řekl, udeřil jej po hlavě mečem. Václav obrátiv se k němu, řekl: „Co jsi si usmyslil, bratře?“ Václav povalil nejprve Boleslava, ale když utíkal do kostela, zabili jej ve vratech kostelních. »Václav pak ihned vypustil duši svou řka: „v ruce tvé, Pane, odevzdávám ducha svého“.*«

Po vraždě dochází v obou legendami líčených případech k pronásledování stoupců Ludmiliných i Václavových: *»Kněžstvo její,«* píše legenda ludmilská, *»a všichni její věrní obojího pohlaví, po za-*

hubení pastýře (svěho), rozehnáni do různých skryšší, život v úzkosti a nebezpečnosti snažili se zachovati.» Legenda václavská o pronásledování přívrženců Václavových píše: *»Zabili pak tamtéž ... Mstinu ... muže Václavova. Ostatní pak hnali do Prahy, některé zabili, a někteří se rozběhli po zemi. Děti (jejich) pak pro něj zahubili, ženy však mnohé jiným mužům dali za ženy, služebníky boží pak vyhnali.»*

Nato v obou legendách dochází k pohřbu nevinně zahubených obětí a k prvním, prostičkým zázrakům. Také datum smrti Ludmily a Václava je literárně vyjádřeno stejným způsobem. Legenda ludmilská píše: *»Byla pak umučena pokorná služebnice Kristova Ludmila sedmnáctého dne Kalend říjnových (původně bylo: 16. dne měsíce září) v sobotu u první vigílii noční.»* Legenda václavská: *»Zabit pak byl kníže Václav 28. dne měsíce září.»* V jednom i druhém případě je datum velmi přesné, ale bez udání roku, ač legendistovi byl bezpečně znám. Již Weingart poukázal na tuto okolnost a spatřuje v ní, myslím správně, projev současnosti. Zaznamenati rok nejevilo se legendistovi potřebným, protože psal o událostech nedávných, všeobecně známých a živých. Podobně, jako s datem umučení, má se věc i s datem přenesení, které je v obou legendách bez udání roku.

V legendě ludmilské po vylíčení utrpení, smrti a pronásledování jejich věrných následuje pak trest, msta a odplata nebes vinníkům. Zhrdli svým jednáním z návodu ďáblova tak, že upadli u své paní a u všech současníků v nelibost, až konečně bídně zahynuli. Tento rys v legendě václavské nenajdeme. Ale přece jen rys dosti příbuzný. *»Nezůstavil však bláh,«* píše se tu, *»věrných na potupu nevěrných, ale, shlédnuv milosti svou, obrátil zatvrzelá srdce na pokání.»* Rozdíl je toliko tudíž v účinku zasažení nebes, nikoli však v skutku samém. Nebesa v jedné i v druhé legendě zasahují. V prvním případě trestem a pomstou, v druhém, žc vinníci, v čele s bratrovrahem Boleslavem, činí pokání. O zázracích, prostých, chudých a literárně nehledaných, stala se již zmínka. Jejich literární zařazení se poněkud různí. V legendě ludmilské ději se zázraky nad jejím hrobem. V legendě václavské jakési divy objevují se ihned po smrti Václavově. V legendě ludmilské mimo vůně, vycházející z hrobu svatě mučednice, jsou to »svíce

hořící nebeskou září« (*»lampedes lumine divino fulgentes«*), a konečně, že slepec jakýs, který dotknul se prsti hrobu Ludmilina, ihned prozřel. A mimo to se píše, že dály se nad jejím hrobem »mnohé zázraky«. — V legendě václavské píše se toliko o krvi mučedníkově, která »po tři dny nechtěla do země jíti«. Vyslovuje se pak naděje, že bůh ještě další a »větší zázrak ukáže«.

V legendě ludmilské se dále píše o tom, že Drahomíra, když uslyšela o zázracích nad hrobem Ludmiliným, dala na Tetíně postavit kostel ku cti sv. Michala archanděla, aby tak tyto divy a zázraky přičteny byly nikoliv Ludmile, ale spíše ostatkům svatých v kostelním oltáři uloženým. Také v legendě václavské setkáváme se s podobným, ač poněkud nejasným²⁶ motivem o vzniku kostela nad hrobem mrtvého Václava. Jeho vznik přičítá se však tajemné moci zázračné. Když totiž krev mučedníkova nechtěla po tři dny zmizeti, »*třetí den pak, ani to všichni viděli, chrám vzešel nad ním, takže se všichni divili.*«

Obě legendy končí přenešením ostatků budoucích světců do Prahy. V této skutečnosti můžeme právem spatřovati prvý liturgický úkon k uznání jejich svatosti. Oslavné vypravování, líčící jejich křesťansky zbožný život, utrpení, smrt a prvé zázraky, byly asi druhým a rozhodným krokem, který měl šířením jejich úcty mezi vznešenými i chudými, domácími i cizími šířiti slávu českých světců. »Přenešení« Ludmily zachovalo se aspoň v ruském rukopise a bylo také zpracováno Kristiánem. A také v ruském Prologu činí se o translaci dosti stručná zmínka, že Ludmilin vnuk Václav »*přenesl bábu svou do hlavního hradu Prahy a položil její ostatky v kostele sv. Jiří*«. Latinský text a Kristián, který měl ještě celou legendu před rukama, líčí translaci mnohem obsírněji. V legendě Václavské je o translaci zpráva dosti stručná, připomínající spíše slovanský Prolog než latinský závěr legendy, který se tam i u Kristiána počíná slovy: »*Rozpomenuv se pak Václav na bábu svou.*« Píše se, že »*rozpomenuv se*

²⁶ Srv. o tom M. Weingart, První čes.-církv. legenda o sv. Václavu, I. c. str. 136, výklad věty č. 80.

Boleslav, jak velký hřích učinil ... přenesl tělo svého bratra, spravedlivého muže Václava, do Prahy». A dále, že položili jej v kostele sv. Víta».

Podrobným srovnáním literární struktury obou našich legend, legendy ludmilské a václavské, můžeme dospět k celkem spolehlivému závěru, že jejich písemnostní stavba a psychologické založení je do té míry shodné, že se zřeteltem k okolnostem, na něž už výše bylo poukázáno, můžeme obě přičísti *jednomu autoru*. Jsme si při tom dobře vědomi skutečnosti, na kterou ukázal L. Zoepf,²⁷ že životy svatých 10. století jsou zpravidla skladby schematické, tvořené literárně velmi šablonovitě. Nicméně šablonovitost a schematičnost legend jeví se obyčejně jiným způsobem než v těchto našich legendách o sv. Ludmile a o sv. Václavu. Schematické rysy legend jsou zpravidla také historické realitě vzdálenější. A jestliže M. Weingart²⁸ o staré legendě václavské mohl s důrazem napsati, že psal ji »nejstarší český dějepisec«, můžeme jeho slov užití též o staroslovanské legendě ludmilské. Neboť také legenda ludmilská má spíše povahu historického vyprávění, než líčení schematických ctností a divů, s nimiž setkáváme se v legendách X. století v literatuře latinské. Mezi legendou ludmilskou a václavskou jsou ovšem i rozdíly. Tak legenda václavská je bohatší na citáty z bible a rozmanitá církevní chvalořečení. Leč tento rozdíl dá se snadno vysvětliti tím, že ani jedna ani druhá nedochovala se nám v znění bezpečně původním. Je možné, že v původní slovanské legendě byly i tyto stránky, které se v zpracování latinském, tím méně v slovanském Prologu nedochovaly. Je však také možné, že legenda václavská byla v tomto smyslu poněkud rozšířena. Ale ani v tom případě, kdyby tomu tak nebylo, nebyla by oslabena průkaznost strukturální stavby obou legend, nasvědčující jejich společnému původu. Vše to je důležité též pro určení stáří legendy ludmilské.

²⁷) *Ludwig Zoepf*, *Das Heiligen-Leben im 10. Jahrhundert*, Leipzig u. Berlin, 1908.

²⁸) *M. Weingart*, *První česko-církslov. legenda o sv. Václavu*, l. c. str. 139.

LEGENDA LUDMILSKÁ I VÁCLAVSKÁ DÍLEM TÉHOŽ AUTORA.

Máme tudíž dvě legendy či spíše dva staré historické spisy jednoho autora, psané jazykem církevně-slovanským, z nichž prvá jedná o životě, umučení a oslavě kněžny Ludmily, druhá o životě, umučení a oslavě knížete Václava. Prvá, legenda ludmilská, zmiňuje se sice o Václavovi, ale v nejmenším nenaznačuje ani jeho násilnou smrt, tím méně jeho svatost. Druhá, legenda václavská, se o Ludmile vůbec nezmiňuje, ač jinak je o místních, osobních i historických událostech doby výborně informována. Weingart vyslovil myšlenku, že pravděpodobně z toho důvodu, jak již výše bylo naznačeno, že bylo tu historické sepsání, snad téhož autora, které osudy kněžny Ludmily podrobněji líčilo a že se zřetelem k tomu legendista v své skladbě o Václavovi, vše, co se týkalo Ludmily, pomínil. Po tom, co bylo v strukturálním rozboru díla vyloženo, nezbývá, než abychom mu plně přisvědčili; tím více, že podařilo se nám též rozptýliti rozpaky, které ho od tohoto soudu držovaly. Je-li tomu tak, pak legenda ludmilská je starší než Prvá česko-církevněslovanská legenda o sv. Václavu. A jestliže Weingart s dostatečným odůvodněním položil sepsání legendy václavské asi do doby kolem roku 940, nezbývá nám, než vysloviti hypotese, že legenda ludmilská byla napsána asi v souvislosti s přenešením jejích ostatků do Prahy knížetem Václavem neb velmi brzy potom. Této hypotese, že máme legendárně historický spis českého původu *asi z konce vlády knížete Václava*, nasvědčuje závěr legendy »Fuit«, jednající o přenešení ostatků Ludmiliných do Prahy, známý z rukopisu universitní knihovny pražské X. B. 12, který literárně zpracoval též Kristián. Jeho text vyskytá se též často samostatně jako legenda »Recordatus«.

TRANSLACE LUDMILY JE ČÁSTÍ PŮVODNÍ LEGENDY.

Prof. Pekař, zabývá se kritikou legendy Kristiánovy, správně ukázal na to, jak Kristián se svými prameny zacházel:²⁹ že je stylis-

²⁹ Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 209, 226, 229.

ticky rozmanitě rozšiřoval, aby květnatým a nabubřelým slohem vyjádřil, co bylo v předloze řečeno stručně a prostě; a dále, že připojoval k textu předlohy rozmanité poznámky a údaje, text historicky vysvětlující. S takovými historickými poznámkami setkáváme se u Kristiána i při přepracování a stylistické úpravě legendy »Fuit«. Tak k zprávě této legendy, že Ludmila byla dcerou knížete z jiné (sousední) země neb provincie, dodává výklad, která to byla země i kraj. A vykládá (zdá se, že mylně na rozdíl od slovanského Prologu), že tato »provincia Slavorum« za starodávna jmenovala se Pšovem, ale nyní podle nově zbudovaného hradu že zve se Mělníkem. Podobně také píše Kristián na rozdíl od svého pramene (legendy »Fuit« a legendy »Crescente fide«) o Drahomíře. K zprávě o nastoupení Vratislavově připojuje poznámku, že měl za manželku Drahomíru ze země Slovanů pohanských, která se jmenuje Stodorany. Legenda »Fuit« se o původu Drahomíry vůbec nezmiňuje; legenda »Crescente fide« ví, že Drahomíra pocházela »z národa pohanského« (»de genere gentium ignorantium deum«). Kristián však udává přímo Stodorany. (»Dragomir ex provincia Sclavorum paganorum, que Ztodor dicitur.«) Jak stylisticky Kristián legendu »Fuit« rozšiřoval, ukázal již Pekař³⁰ a stačí prosté porovnání textů. Prosté a výrazově nehledané vypracování naší legendy — to nebyl styl a vkus Kristiánův. Jeho pojímům o literární dokonalosti a stylistické eleganci odpovídal spíše italský Gumpold, nikoli výrazová prostota, s níž setkáváme se v První slovanské legendě o sv. Václavu, v slovanské legendě ludmilské a na ni založené legendě »Fuit«.

Podle toho, jak naložil Kristián s prvou částí legendy »Fuit«, jednající o životě a smrti kněžny Ludmily, můžeme usuzovati, že asi podobným způsobem si počínal při úpravě závěru této legendy, jednající o přenešení jejích ostatků do Prahy. A tak ověřiti si text původní legendy, který zachoval se toliko v jediném rukopise.

Legenda »Fuit« v líčení přenešení (»Recordatus«) dále vypravuje o divu, který se prý stal hned při přenešení ostatků Ludmiliných do Prahy: že hrob její zaplavila voda. A tu že kníže Václav poslal

³⁰ Jos. Pekař, *Legenden*, l. c. str. 207—210.

do Řezna k biskupovi toho města jménem Tutonovi, aby se s ním poradil. »Neboť muži čeští za jeho (Václavovy) doby náleželi k jeho biskupské farnosti.« (*»Quia erant Boemi viri ipsius temporis parochiani sui.«*) Tato věta svědčila by o tom, že ne-li celá legenda, tedy aspoň její závěr, translatio, byl psán už v době po založení pražského biskupství. A okolnost ta vedla asi také Pekaře k tomu, že počátek kultu Ludmilina položil až do třetí čtvrti X. století.) Neboť jedině v době, kdy už Čechy pod Řezno církevně nenáležely, mohla se do textu, ať už při jeho původním sepsání, či jako pozdější interpolace neb výklad, dostat poznámka o někdejší příslušnosti českého státu pod zmíněnou již bavorskou diecési. U Kristiána setkáváme se s podobnou poznámkou ještě jednou. Ve vlastní legendě václavské vypravuje, že zbožný kníže Václav mínil založit nový kostel v Praze ku cti sv. Víta. A že za tím cílem poslal do Řezna k tamnějšímu biskupovi, aby mu prý dal svolení k založení zmíněného kostela. Neboť »v jeho diecesi toho času, jak už výše jsme pravili, byly Čechy«. Kristián, jenž se zpravidla v své legendě nezapírá,³¹ jakoby tu upozorňoval na autorství své prvé poznámky o této věci.

Vypravování Kristiánovo zakládá se tu na legendě »Crescente fide«, jak již Pekař správně poznal³² a jak ze srovnání obou textů vysvítá:

Legenda »Crescente fide«:

Et namque tempore cogitavit templum edificare domino et per nuncios sciscitavit urbis Radesbonae episcopum religiosum, nomine Tutum, dicens: pater meus aedificavit templum domino deo, ego autem cum tua licentia simi-

Kristián:

Gracia deinde divina cordi eius inspirante, templum domino in honore beati Viti martyris condere meditans, legatos ablegat Ratisponsem ad pontificem, in cuius, ut prediximus, tunc temporis diocesi constabat Bohemia, se-

³¹ Srv. Jos. Pekař, *Kronika*, I. c. str. 27.

³² Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 230—31.

³³ Gumpold (*Pram. děj. čes. I.*, str. 157): »Nec mora, instat impiger facti, fervens autem propositi, missis Ratisponae sedi regiae legataris, Tutonem episcopum, totius probitatis virum, cuius diocesi tota subcluditur Bohemia, suppliciter rogatu, quo idem opus deo sacrandum eius licentia et assensu fieret, implorat.«

liter opto *condere* ecclesiam domino deo *in honorem* sancti *Viti martyris Christi*. Episcopus autem Tutus *expandit manus suas cum graciaram actione ad dominum* orans et dicens: *jam ecclesia tua constat ante dominum deum venustissime constructa.*

cundum statuta ut canonum licentiam illi pontifex tribueret edificandi basilicam, inquit: *pater meus templum domino* in honore olim statuit beati Georgii, *egomet vero licencia cum vestra eodem gestio condere more beati in honore Christi martyris Viti*. Quibus venerandus auditis pontifex *graciaram cum accione* Christum *ad dominum extendendo manus profatur*: Filio meo felicissimo Wenceslao hec, redeuntes, mandata referte: *Ecclesia tua iam venustissime ante dominum constructa constat.*

O příslušnosti Čech k diecesi řezenské v této souvislosti píše sice také Gumpold²⁹ a Kristián mohl se také opřít o tuto svoji předlohu; nicméně skutečnost, že Gumpolda v této kapitole věcně i formálně pomínul, ukazuje, že v prvním i druhém případě věta o příslušnosti Čech k Řeznu v dobách panování knížete Václava pochází nepochybně z pera Kristiána. A také v původní legendě »Fuit«, jak se můžeme přesvědčit z textu v rukopise X. B. 12 ještě nebyla. Také stylisticky věta o poselství Václavově do Řezna bez vložky Kristiánovy podle textu rukopisu X. B. 12 zní přirozeněji a lépe odpovídá prosté struktuře větní legendy »Fuit«: »*Et post tempus modicum predictus princeps (Wenceslaus), missis legatis, pontificem Ratispone consuluit de hoc facto.*« (Srv. s tím strojené a mnohomluvné líčení Kristiánovo: »*Spacio dehinc temporis elapso modico supra dictus princeps Ratispone missis legatis, pontificem eiusdem civitatis, quia erant Boemi viri ipsus temporis parrochiani sui, consuluit, nomine Tutonem, quidnam sibi agendum foret de supra notato corpore.*«)

Dále potom píše Gumpold o dostavění a vysvěcení kostela sv. Víta. Třeba tu znovu poznamenati, že zmínka Gumpoldova o příslušnosti Čech k Řeznu, vyskytá se toliko ve wolfenbüttelském rukopise legendy Gumpoldovy, který psán byl ke konci století X. na rozkaz kněžny Hemmy v Čechách a je dosti pravděpodobné, že údaj ten pochází z Kristiána. (Srv. J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 41 pozn.)

Z obojí zmínky o Řeznu v legendě Kristiánově je patrné, že Kristián, který psal svou skladbu až po založení pražského biskupství, užívá veškeré prameny, které vznikly před jeho založením (legendy »Fuit« a legendy »Crescente fide«), považoval za účelné, aby s hrdostí Čecha, jenž snad pamatoval slavnou onu událost, jakou bylo založení pražského biskupství a odloučení jeho vlasti od německé diecese bavorské, připojil k zmínce o poselství do Řezna poznámku, že Čechy již více bavorskému episkopátu nejsou podřízeny, ale mají diecesi vlastní. Okolnost, že Kristián slovně stejným způsobem interpoluje zprávu legendy »Fuit« i legendu »Crescente fide«, prokazuje v obou případech autorství Kristiánovo. Pro nás je pak dosti přesvědčivým svědectvím, že v původní legendě věty »*quia erant Boemi viri ipsius temporis parrochiani sui*« nebylo. A tuto skutečnost dosvědčuje nám také text, zachovaný v rukopise universitní knihovny pražské sign. X. B. 12. Tento text není tudíž výtahem z legendy Kristiánovy, jak myslil Dobrovský, ale, přes své často dosti vadné dochování, původním textem legendy »Fuit«. O tom přesvědčuje nás dále nejen skutečnost, že legenda »Fuit« dochovala se nám v téměř rukopise (texty jsou však rozděleny mezi vlastní svátek a svátek přenešení), ale zejména, že i na jiných místech prozrazuje tento text — na rozdíl od Kristiána! — že byl psán ještě před založením pražského biskupství. Tak Kristián, mluvě o Praze, ze stejné hrdosti Čecha, pyšného se již pražským biskupstvím, nazývá přední tento hrad přemyslovského panství »metropolis« (»*sicque eadem nocte metropolim usque ad urbem Pragam scilicet constanter properant*«). Naproti tomu text rukopisu X. B. 12 v téže souvislosti píše prostě o hradu Praze (»*et eadem nocte usque ad urbem Pragam constanter properant*«). Je snad myslitelné, že domnělý zkracovatel textu Kristiánova vynechal v pozdější době větu o příslušnosti Čech k Řeznu, které stylisticky beztak čtenáři činí potíže, ale je sotva myslitelné, aby z Kristiánova »metropolis« stála se prostá »urbs«. A tak i z této zmínky je patrné, že autor legendy »Fuit«, a to i translace, o založení biskupství pražského ještě nevěděl. Zmínky neb náznaky o tom pocházejí až z pera Kristiánova.

Jinak v translaci, jak dochovala se u Kristiána, není ničeho, co by odporovalo našemu názoru, že byla částí legendy »Fuit«. Ovšem až

na jisté stylistické změny a několik nic neříkajících a dosti nabubřelých frází, v nichž poznáváme ducha Kristiánova i jeho pero. Některé slovní obraty pak přímo poukazují na to, že »translace« je pokračováním »umučení« kněžny Ludmily. Již Pekař správně poznal, že prosté toto vypravování s určitými údaji a daty historickými nemůže budit v žádném ohledu podezření.

V závěrečné části naší legendy se vypravuje, že kníže Václav, rozpomenuv se, jakou zbožností kněžna Ludmila vynikala za svého života, po úradě s některými kněžími poslal na hrad Tetín, aby setlelé její tělo neb kosti přeneseny byly do Prahy. Již v tomto úmyslu tušíme, že byl asi prvním krokem k prohlášení Ludmily za světici. Poslové knížete, vyplnivše jeho rozkaz, otevřeli Ludmilin hrob. Dovídáme se dále, že v čele tohoto poselství byl *kněz Pavel*. A dále praví se o knězi Pavlovi, že byl to »jeden z jejích kněží«, který »povždy, když ještě na zemi žila, byl jí věrný« (*quidam presbiter Paulus ... qui semper illi, obsecundatus est*).

Kněz Pavel skutečně doložen je ve vlastní legendě, v Passio s. Ludmilae, který bezprostředně před zavražděním Ludmily poskytuje jí poslední útěchu, jemuž se Ludmila před svou smrtí zpovídá, od něhož přijímá »tělo a krev Páně« a jenž k její výzvě slouží na Tetíně mši. Kněz Pavel, a nepochybně též kněz Pavel, znám je i z První slovanské legendy o sv. Václavu. Náležel ke kněžské družině Václavově. Po zavraždění Václavově kající se Boleslav »zavolal pak kterežosi kněze, jménem Pavla, aby vykonal modlitbu nad tělem Václavovým«. Okolnost, že zmiňují se o něm obě staroslovanské legendy, ludmilská i václavská, je asi dostatečným důvodem k přesvědčení, že byl to kněz obřadu slovanského. Také »Crescente fide« vzpomíná samostatně »staršího kněze Pavla«, když mladý Václav prorockým duchem v rozboření domu kněze Pavla spatřuje pronásledování a smrt své báby Ludmily. Také tato okolnost nasvědčuje, že kněz Pavel náležel k nejbližšímu okolí kněžny Ludmily. Víme však již z hořejšího výkladu, jak »Crescente fide« a patrně i její skladatel byl blízko slovanským legendám o Ludmile a Václavu a nepochybně i jejich autoru. (Z »Crescente fide« přejímá pak zmínky o knězi Pavlovi Gumpold i Kristián.) Charakteristika kněze Pavla v translaci

dotvrzuje nade vši pochybnost s líčenými událostmi pro nás poznanek, že translace je částí legendy »Fuit«. Kristián, píšící na samém konci X. století, nemohl již mítí informací tak přesných i správných a je na snadě, že zprávu o knězi Pavlovi našel již v své starobylé předloze, v legendě »Fuit«, kterou v celé šíři převzal do svého literárního díla.

Když kněz Pavel se svými druhy otevřel hrob, našli v něm již rakev Ludmilinu setlelou. A chtěli jej (zklamání) zase zavřítí. Kněz Pavel však byl jiného názoru. *»Nestaniž se tak,« pravil, »ale podle rozkazu knížete. I když toliko prach setlelého těla najdu, vezmu jej sebou.»* (Původní legenda svojí literární strukturou hlásí se nám i z těchto slov latinské legendy. Jednající osoby v dramatických okamžicích promlouvají přímou řečí.) Když pak přece jen pozdvihli víko rakve, k svému údivu našli tělo kněžny Ludmily neporušené. Naplnění radostí převáželi je do hlavního hradu země Prahy. *»Nalezeno bylo pak tělo šťastné a bohu oddané služebnice Ludmily 19. října o dvanácté hodině ve středu.»* Přesné datum, ale bez roku, zcela shodně se způsobem, jak našli jsme již výše v legendě »Fuit« a také v první slovanské legendě o sv. Václavu, prozrazuje nám opět původní legendu, přejatou pak na tomto místě věrně i Kristiánem. A stejně je tomu s datem o doveženi ostatků Ludmiliných do Prahy: *»Vnesli je pak do Prahy v pátek 21 dne téhož měsíce (října).«*

Také zmínka o *»shluku věřících i nevěřících«* nasvědčuje starobylosti původního textu legendy. Není zajisté myslitelné, aby v době Kristiánově, kdy křesťanský život v Čechách už do té míry pokročil, že v Praze založeno bylo biskupství a skoro čtvrt století po jeho založení, na hradě pražském bylo dosti pohanů. Naproti tomu, byla-li legenda ludmilská napsána někdy ke konci vlády knížete Václava, údaj o dosti početných pohanech na samém hradě pražském by nás nepřekvapil.

Další část legendy až do jejího konce přejata byla Kristiánem z původní předlohy věcně i slovně víceméně úplně. Vypravuje se tu s prostoduchou naivností, že asi *»služebnici Kristově místo jejího pohřbu se nelíbilo.«* Naznačuje se tím nový div, o němž se pak dále v legendě píše; nelibost budoucí světice s jejím hrobem měla asi příčinu v tom,

že kostel a země, v níž byla pohřbena, nebyl ještě posvěcen. *«I zabrali opět jámu a postavili nad ní rakev,»* pokračuje legenda, *«čekajíce na pomoc boží.»*

«Po nedlouhém pak čase,» píše dále legenda, *«výše zmíněný kníže vyslal posly do Řezna otázat se biskupa, co by měl činiti s jejím tělem.»* Bylo již výše vyloženo, že k zmínce o řezenském biskupu připojil Kristián historickou poznámku: *«poněvadž tehdy náležely Čechy do jeho okrsku.»* Ale právě tato interpolace Kristiánova je svědectvím pro starobylost jeho předlohy. V době totiž, kdy legenda byla psána, byla věc ta čímsi samozřejmým. Kníže Václav nemohl se obrátiti jinam, než k svému biskupu. (Vypravování o biskupu Tutonovi — byl skutečně biskupem řezenským 894—930 a dále o tom, že byl stár a poslal svého spolubiskupa, je opět historickým doplňkem Kristiánovým. Kristián, příslušník pražského kněžstva, pravděpodobně mnich břevnovský, mohl se o věci bez obtíží dozvědět.) Legenda píše, že takřka jediným cílem poselství Václavova byly rozpaky knížete Václava, jak naložiti s nepohřbeným tělem. A teprve dále vykládá se o zázraku, že se voda v hrobě, když kostel byl od biskupa vysvěcen, více neobjevila. Podle starých zvyklostí církevních kanonisace světce neb světice byla v prvé řadě v rukou biskupových. Uvědomíme-li si pak okolnosti, za kterých k přenešení ostatků Ludmiliných do Prahy došlo, a že se tak stalo v jistém očekávání *«divů a zázraků,»* které se pak skutečně staly, je velmi pravděpodobné, že kníže Václav žádal asi biskupa Tutona, aby Ludmilu prohlásil za světici. A proto tak naléhavě žádal, aby biskup sám přišel do Prahy, vysvětil kostel svatého Jiří a sám přesvědčil se o zbožné úctě mučednickou smrtí zahynuvší Ludmily i také o nadpřirozených zjevech, které podle názoru doby její svatost dosvědčovaly. Snad také chtěl do jisté míry zbožný tento kníže odčiniti křivdu, které se na Ludmile dopustila jeho vlastní matka, kněžna Drahomíra.

Samo přenešení ostatků podle názoru doby bylo již podstatným úkonem kanonisace a uznáním svatosti. V případě kněžny Ludmily jde tu již vlastně o druhé vyzdvižení a přenešení, ač lze-li jejímu přenešení a pohřbení v chrámě sv. Michala na Tetíně přikládati tento smysl a význam. Podle slovanské legendy o sv. Ludmile byla pů-

vodně pohřbena mimo kostel »pode zdi hradní«. Z tohoto prostého hrobu byla na rozkaz kněžny Drahomíry vyzdvížena a pochována v novém kostele na Tetíně.

Nicméně teprve její přenesení do »slavného hradu Prahy«, jak sídlo Přemyslovců nazývá První slovanská legenda václavská, mělo pravou povahu rituální, naznačující již nepochybně její svatořečení. O kanonisaci a uznání svatosti podle tehdy platných předpisů církevních rozhodoval kníže a biskup. O souhlase knížete Václava nemůže být pochybnosti. Vždyť sám dal podnět k vyzdvžení těla své báby Ludmily a k jejímu přenesení do Prahy. Bylo tudíž zapotřebí získati ještě souhlas diecesánův. Proto tedy obrátil se Václav do Řezna.

Odpověď, kterou řezenský biskup Václavovi dal, neprozrazuje ochotu bez rozpaků uznati Ludmilu za svatou, ač nepochybně poselstvo Václavovo vylíčílo mu stejně Ludmilin zbožný život, zásluhy o počátky křesťanství v Čechách, její mučednickou smrt i divy a zázraky, které se nad jejím hrobem udály. A jmenovitě zázrak se zaplavením jejího hrobu v kostele sv. Jiří. Nicméně biskup odpověděl knížeti, aby jen tělo Ludmilino znovu pohřbili se slovy Písma: »prach jsi a v prach se obrátíš« a vyčkali, stanou-li se nějaké další divy, »donec gloriam Christi cernerent«.

Nevíme také, jaké příčiny neb důvody mohly zdržovati bavorského biskupa od toho, aby i v tomto směru vyhověl žádosti zbožného a vznešeného knížete, který přece jak s Bavy, tak s mocnou dynastií saskou udržoval styky velmi přátelské. Snad jisté vysvětlení mohla by nám podati legenda našemu sepsání velmi blízká, totiž legenda »Crescente fide«. Její bavorská recenze, kterou po tom, co výše jsme již vložili (srv. str. 27), musíme pokládati za upravenou, ano tendenčně upravenou původní recenzi českou, vynechává z řady křesťanských knížat českých knížete Bořivoje. A je to právě kníže, který si o pokřtění Čech získal zásluh největších. Již Pekař, který prvý upozornil na tuto okolnost, podal její, myslím, správný výklad. »Znamé nepřátelství bavorského episkopátu, kleru i státu, k Metodějovi a církvi jeho způsobilo, že křesť Bořivojův Metodem, a patrně všecko křesťanství české, pokud bylo přišlo z východu a na morav-

ské církvi bylo závislé, pro Bavorsy neexistovalo, neplatilo.« A dále poznamenává: »Tak onen velký boj mezi východem a západem, mezi Metodem a bavorským episkopátem, jenž byl i bojem o Čechy, zůstavil patrnou stopu (i) v písemné tradici (o svaté Ludmile) a svatém Václavu.« — Ludmila, tak jako její muž kníže Bořivoj, byla získána křesťanství slovanskému. A zůstala mu po celý život věrna. Můžeme tak souditi jednak ze zprávy legendy václavské, že dala učiti svého vnuka Václava písmu slovanskému, ale také ze zbožné úcty, kterou našla v kruhu kněží slovanských. V jejich prostředí, jak už bylo vyloženo (srv. str. 31 n.), vzniká prvé historicko-náboženské sepsání o jejím životě, ctnostech a umučení. Nestalo se snad slovanské křesťanství Ludmilino překážkou její svatosti? A neprojevoval se velký onen zápas mezi východem a západem, mezi křesťanstvím moravským a bavorským, též v uznání svatosti kněžny Ludmily? Jsou jisté známky, na které ještě poukážeme, které by tomu nasvědčovaly.

Teprve na novou a naléhavou žádost knížete Václava rozhodl se biskup žádosti knížete vyhověti. Poněvadž sám byl stár, jak legendu »Fuit« doplňuje Kristián (víme i z bavorských pramenů, že biskup Tuto byl tou dobou stár, nemocen a slepý), poslal místo sebe spolubiskupa, aby provedl svatořečení Ludmily. Biskup tedy přišel do Prahy — snad to byl biskup Michal, o jehož přátelských stycích s Václavem vypravuje Kosmas — a především vykonal biskupské svěcení podle liturgických předpisů, načež uložil ostatky Ludmiliny v chrámu sv. Jiří, a to již jako světiice, jak legenda »Fuit« píše *»s větší slávou, poněvadž se svatými má míti místo po boku Kristově«*.³⁴

Legenda potom připojuje ještě další *»znamenitý zázrak ve výroční den jejího přenešení«*, který prý bůh učinil *»pro slávu jména svého a na důkaz zásluh služebnice Kristovy«*, že totiž kterýsi člověk tělesně zkřivený, když k světiici se modlil, nabyl opět svých sil. Slovanský prolog pak poznamenává, že při jejím hrobě *»i nyní mnohá znamení*

³⁴ O translaci sv. Ludmily na základě zprávy Kristiánovy velmi zajímavě a správně píše J. Cibulka, Václavova rotunda sv. Víta, Sborník Svatováclavský I., str. 314—24. Týž také obecně (tamže str. 307—14) vyzdvihuje správný význam translace světiice a ukazuje, že měla povahu svatořečení.

a zázraky se dějí.« Pravděpodobně tyto nové zázraky měly sloužiti za důkaz svatosti kněžny Ludmily, když snad její křesťanský život, umučení a prvé divy a zázraky latinský svět zcela nepřesvědčovaly. A sepsání jejího života, smrti a zázraků mělo pak její svatost i na západě obhájeti a propagovati.

Zázračnou touto událostí, která se stala ve výroční den translace, legenda končí.

Ze všeho toho, co bylo výše vyloženo, vyplývá jasně, že slovanská legenda o životě a smrti kněžny Ludmily i o přenesení jejího mrtvého těla do Prahy měla jediný smysl a jediný cíl: sloužiti propagaci její svatosti i když byla uznána povolánými vrchnostmi. Stejnému účelu mělo nepochybně sloužiti i latinské zpracování legendy. Měl tak býti přesvědčen i latinský svět, zejména bavorský klerus, že Ludmila si zasloužila svatořečení. Tím měla býti získána též pro říši knížete Václava a pro jeho národ mocná opora na zemi i na nebi. Uznáním Ludmily za pravou světicí dostalo se zajisté Čechům legitimize, že stali se již rovnoprávným činitelem v křesťanském světě, že svrhli se sebe již zcela příhanu nekulturnosti a barbarství. Není zajisté třeba zdůrazňovati, jak znamenité důsledky měla neb mohla míti tato skutečnost též pro politický význam českého státu. A odtud také asi ono velké úsilí knížete Václava dosáhnouti svatořečení své báby Ludmily.

Celá legenda je psána tak, jako by události, které líčí, náležely přítomnosti neb nedávné minulosti. O všech osobách, zejména o knížeti Václavovi, mluví jako o žijícím. Nikde ještě není ani zmínky o Boleslavovi, který přirozeně za vlády Václavovy byl vedlejší, podřízenou osobností, nikde ani narážky na tragedii boleslavskou.

LEGENDA LUDMILSKÁ Z DOBY SV. VÁCLAVA.

Všecko to nasvědčuje, že legenda ludmilská vznikla v souvislosti s přenesením ostatků kněžny Ludmily do Prahy, když kníže Václav pokusil se v Řezně o její svatořečení. Skutečnost, že legenda obsahově končí rok po translaci, naznačuje za vylíčených okolností, že byla psána nedlouho potom, patrně ještě za života knížete Václava, snad a pravděpodobně k jeho popudu. Z obsahu legendy

nic tomu neodporuje. Mluví-li se v legendě o Drahomíře poněkud příkře, třeba, abychom si uvědomili, že v jiných legendách z X. století setkáváme se s podobným zjevem. Také První slovanská legenda o sv. Václavovi líčí bratrovraha Boleslava barvami dosti tvrdými (»dábel vsel do srdce jeho zlobu, aby nebyla duše jeho spasena na věky« a pod.). A kdyby nebylo jiných příkladů (ač jich je dotsi), stačí ukázati na Brunův Život sv. Vojtěcha, kde o jeho otci se s roztrpčením vypráví, že žil v mnohoženství. Ostatně, jak již výše bylo zdůrazněno, i tu svaluje se vina z vraždy více na zlé rádce Drahomířiny než na ni samou.

Snad poněkud by mohlo zarážeti, že v legendě není zmínka o křtu Bořivoje a Ludmily arcibiskupem Metodějem a vůbec o moravském křesťanství, ač legenda nepochybně vznikla v kulturním prostředí kněží slovanských. Neznáme však původní, slovanský text legendy a nevíme, nebyla-li tam aspoň skrovná zmínka o tom. I když však ani v původní, nyní ztracené, legendě zmínka o moravském křesťanství neb arcibiskupu Metodějovi nebyla (kdyby byla, pravděpodobně by ji byl přejal slovanský Prolog), není to argumentem proti starobylosti legendy. Patrně byla ještě psána v době, kdy slovanská bohoslužba u nás převládala a kdy nebylo ji potřebí ještě hájiti. Moravské křesťanství se slovanskou bohoslužbou bylo patrně v první polovici X. století u nás něčím samozřejmým. Ostatně v První slovanské legendě václavské také se nečiní o původu našeho křesťanství a o jeho slovanském rázu nikde zmínka; a věc ta není na újmu její pravosti a starobylosti. Jestliže pak náš důkaz, že slovanská legenda o kněžně Ludmile vznikla před »Crescente fide« a před První slovanskou legendou václavskou, možno uznati za zdařilý, pak možnost, že původní slovanská legenda ludmilská vznikla už na konci vlády knížete Václava, není nikterak zarážející. Jestliže přijmeme Pekařovo datování²⁸ života kněžny Ludmily (bude o něm řeč ještě níže na str. 55), narodila se tato roku 859 a byla zavražděna 16. září roku 920. Datování přenešení jejího mrtvého těla do Prahy náleželo by pak do roku 925. Zázrak v den výročí náležel by do roku 926.

²⁸ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 221—223.

Byla-li pak legenda sepsána ještě za života Václavova, náležel by její vznik asi do let 926—929. Byla-li pak První slovanská legenda václavská napsána kolem roku 940, nebyla by mezi spisy téhož autora časová vzdálenost nikterak nemožná. Obě sepsání náležela by vlastně asi do jednoho desetiletí. Není tu sice plné jistoty, ale je tu velká pravděpodobnost.

LITERÁRNÍ OHLAS LEGENDY LUDMILSKÉ.

S literárním ohlasem slovanské legendy o sv. Ludmile a s jejím latinským zpracováním (»Fuit«) setkáváme se pak téměř ve všech nábožensko-historických skladbách našeho středověku, zejména ovšem v století X. Bylo již výše poukázáno na to (str. 33), že její autor napsal též *První slovanskou legendu o sv. Václavu*, a že literární strukturou legenda ludmilská byla mu vzorem. První slovanská legenda o sv. Václavu spolu s latinskou legendou ludmilskou (»Fuit«) byly základem první naší latinské legendy o sv. Václavu, počínající slovy »*Crescente fide*«, která s jistými změnami rozšířila se v Bavorsku (srv. výše str. 31), podle níž psal pak někdy kolem roku 975 svoji slavnou legendu václavskou mantuánský biskup *Gumpold* (srv. výše str. 29). Legendy »Fuit in provincia Boemorum« jako svého vzoru asi v téže době použil pak též autor domácí legendy o Bořivojovi, prvním knížeti křesťanském, v své skladbě, počínající slovy »*Diffundente sole*«. (O této legendě srv. níže.) Podobně pak i *Kristián*, který vedle jiných pramenů z X. století pojal do své práce celou legendu ludmilskou »Fuit in provincia Boemorum«. V Kristiánovi žila pak legenda »Fuit« dále, jako v celku i v samostatném úryvku, který pomíjel historii slovanského křesťanství a všiml si toliko zbožného života a umučení světice, v legendě totiž počínající slovy »*Subtra-*

³⁶ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 99. Legenda »*Subtrahente se*« zachovala se mimo to i hojně v našich středověkých breviářích.

³⁷ Srv. *Jos. Pekař*, *Legenden*, I. c. str. 44; *J. Vašica*, *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu v Sborníku staroslověnských literárních památek o svatém Václavu a sv. Ludmile*, Praha, 1829, str. 75, 79, 100.

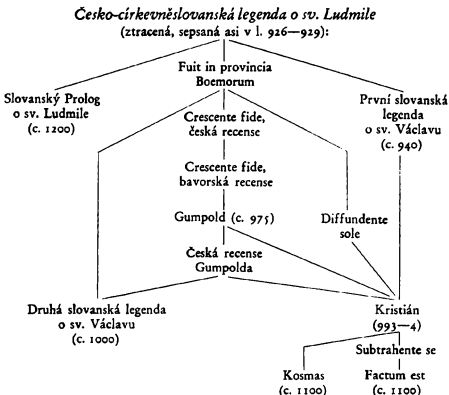
*hente se famula Christi Ludmila.*³⁶ A tento úryvek z Kristiána stal se pak základem poetické, Ludmilu jako prvou svěťici českou vlastenecky velebící homilie, počínající slovy »*Factum est*«. (Srv. níže.) Mimo to vyskytá se velmi často v našich středověkých breviářích samostatně úryvek z Kristiána, líčící přenešení ostatků kněžny Ludmily z Tetína do Prahy. Počíná slovy »*Recordatus avie sue beatus Wenceslaus*«. Tato translace bývá potom rozmanitě kombinována s ludmilskými legendami výše zmíněnými. — Homilii »*Factum est*«, sepsanou někdy kolem roku 1100, se vlastně vývoj ludmilské hagiografie končí. Neboť ludmilská legenda, dochovaná v olomouckém rukopise č. 230 z konce XIII. století, není v podstatě ničím jiným, než poněkud rozšířená a některými historickými zprávami obohacená homilie »*Factum est*«. (Srv. níže.) Podle vlastenecké homilie, počínající slovy »*Factum est*«, skládaný byly už v XII. století (ne-li dříve) veršované hymny a antifony, z nichž nejvíce byly rozšířeny »*Lux vera lucis radium*« a poetická skladba parafrasující homilii »*Factum est*«, počínající nejčastěji slovy »*Ecce iubar matutinum*«.

Vedle této bohaté řady latinské je však dále menší, avšak velmi významná řada slovanská. Původní legenda ludmilská, psaná jazykem česko-církevněslovanským, dostala se totiž někdy v X. neb XI. století také na Rus do církve východní. Z ní pořízen byl stručnější výtah, slovanský *Prolog o sv. Ludmile*, rozšířený v četných rukopisech XIII. století a doby pozdější v proložních sbornících.

Mimo to v slovanské literatuře náboženské setkáváme se s nepřímým ohlasem legendy ludmilské v *Druhé slovanské legendě o sv. Václavu* (t. ř. legendě Nikolského). Tato skladba je v podstatě zpracováním latinské legendy Gumpoldovy, ale tak, že legendista při své literární tvorbě užil též samostatně české recenze legendy »*Crescente fide*«, založené, jak již vyloženo, na legendě »*Fuit in Provincia Bocrorum*«³⁷ i legendy »*Fuit*« samé.³⁸

³⁶ Srv. Jos. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 48. Z české redakce »*Crescente fide*« přejímá mimo jiné Druhá slovanská legenda o sv. Václavu slova: »*perversus est a clericis et est ut monachus*«, kteroužto větu vyjadřuje slovy: »*otvračen est ot klirik i ot svekrovoe moea i est jako i mnich*«; k této větě připojuje slova z legendy »*Fuit*«, totiž: »*Perdam eam et heres cro omnis substancie eius et illam pel-*

Graficky genealogii textu a vliv ludmilské legendy v pozdějších skladbách náboženských o sv. Ludmile a sv. Václavu můžeme si znázorniti takto:

HISTORICKÝ VÝZNAM LEGENDY LUDMILSKÉ.

O historické ceně legendy ludmilské bylo by nutno znovu opakovati slova, která o jejím autoru napsal M. Weingart neb kterých o jejím významu užil J. Pekař při hodnocení legendy Kristiánovy:

alm de terra. Slova ta jsou přetlumočena větou: *»Pogublju samu i ony proženu i zemlja.«*

»jsou to prvá, soudobá a historicky spolehlivá data a fakta v našich dějinách«. Dovídáme se z legendy spolehlivé zprávy o prvním křesťanském knížeti Bořivojovi a jeho sňatku s Ludmilou, dcerou knížete Slavibora ze země srbské, o rozšíření jejich moci, když poznali křesťanství, o jejich potomstvu, synech Spitihněvovi a Vratislavovi i dále až po knížete Václava. Poměrně podrobně líčí se nám konflikt mezi kněžnou Ludmilou a kněžnou Drahomírou v době nedospělosti Václavovy, spor o vládu, jak víme z legendy václavské, nad mladým knížetem a patrně i nad celou zemí, která je nazývána »královstvím«. Slyšíme o hradu Praze i o hradu Tetíně, o knězi Pavlovi a předních rádcích Drahomíry Tunnovi a Gummonovi.³⁹ Spor o nadvládu v zemi mezi oběma ovdovělými kněžnami končí se zavražděním Ludmily a krvavou perzekucí všech jejich přívrženců. A konečně líčí se v legendě pokus knížete Václava elevací mrtvého těla jeho báby Ludmily ziskati jeho národu a jeho přednímu hradu Praze slávu prvé světice. Při tom se dovidáme zajímavé okolnosti o stycích knížete Václava s řezenským biskupem, jakož dále také o prvních křesťanských zázracích, které měly povznést mezi kulturními národy světa též barbaskou dosud půdu české země. Události ty byly nám sice známy z Kristiána a z části i z pramenů pozdějších. Nicméně jejich ověření soudobým spisem, který má přímý vztah k vzdělanosti cyrilometodějské, staví nám je do naprosto nového světla.

HISTORICKÁ DATA V LEGENDĚ.

K tomuto novému osvětlení můžeme přičísti i stránku datovou v legendě. K nejdůležitějším datům po této stránce náleží přesnější určení smrti kněžny Ludmily; neboť na tomto datu závisí pak celá skupina dat jiných ze života knížete Bořivoje, Spitihněva a Vratislava. Ale právě zjištění tohoto data činí jisté potíže.⁴⁰

³⁹ Jméno Gomon je jméno ruské, jak podle *A. Stender-Pedersona* ukazují *R. Jakobson*, Význam ruské filologie pro bohemistiku, Slovo a slovesnost, 1939, str. 225.

⁴⁰ Srv. *Jos. Pekař*, Legenden, str. 221—223; též *Čes. čas. hist. XI.*, str. 130 a str. 411—14.

Svátek umučení sv. Ludmily slavil se v Čechách od nepaměti dne 16. září. Nejstarší doklad pro to má rukopis Universitní knihovny pražské sign. VI. E. 13 asi z konce století XII. neb ze samého počátku století XIII.⁴¹ Podobně také rukopis kapituly olomoucké č. 230 z konce XIII. století.⁴² S tímto datem shoduje se také slovanský Prolog o sv. Ludmile, jenž zařazuje čtení proložíni na Rusi ke dni 16. září. Je pravděpodobné, že slovanský Prolog převzal toto datum již z původní slovanské legendy o sv. Ludmile, nyní ztracené. Slovanský prolog píše: »*A tak vzala (Ludmila) konec života v den sobotní v první hodinu noční.*« V tom skoro doslova shoduje se údaj Prologu s latinskou legendou »Fuit« která čerpala ze stejné předlohy a datum umučení kněžny Ludmily vyjádřila pak slovy: »*Suscepit autem martirium devota famula Christi Ludmila ... sabati prima vigilia noctis.*« Udání dne a měsíce, které asi nepochybně bylo v původní legendě, autor Prologu vynechal, protože vůbec proložní legendu (patrně podle údaje své předlohy) položil ke dni 16. září. Autor prvé slovanské legendy o sv. Václavu, který, jak bylo výše ukázáno, je asi totožný s autorem slovanské legendy o sv. Ludmile, píše data vždy stejným způsobem. Neudává sice rok, ale za to přesně den v měsíci i hodinu. Pro určení dne užívá slovanského způsobu, totiž pořadového čísla dne v tom kterém měsíci. Podle toho můžeme si původní zápis s pomocí slovanského Prologu zrekonstruovat. Zněl asi takto: »*A vzala*

⁴¹ O stáří tohoto rukopisu srv. A. Truhlář ve Věstníku České akademie VIII. (1899), str. 452. Rukopis, který podle písma hlásí se do doby kolem roku 1200, má něco později vlepenu legendu prokopskou. Podle toho soudí Truhlář, že stalo se tak nejspíše po kanonisaci Prokopově roku 1204 a že sám rukopis je původu staršího, z XII. století. Je to breviář, nejspíše svatojirský. Vpředu je kalendář, kde jsou červeně vyznačena jména českých svatých Václava a Ludmily, této ke dni 16. září. Na fol. 414 je václavská legenda »Oportet nos fratres«, na fol. 491 translace sv. Ludmily »Recordatus« podle textu Kristiánova, na fol. 539 legenda prokopská »Fuit beatus abba Procopius, nacione bohemus«.

⁴² Rukopis kapituly olomoucké č. 230 z konce XIII. století obsahuje ve zvláštním zpracování ludmilskou legendu »Factum est« (srv. níže). Ten, kdo zpracoval pro zmíněný rukopis legendu »Factum est«, měl o svatou Ludmilu zvláštní zájem. Připojil údaj o tom, kde byla Ludmila v kostele sv. Jiří na hradě pražském pochována a dále, že kterýs biskup pražský svátek Ludmily »syno-

konec života (oddaná služebnice Kristova Ludmila) (16. dne měsíce září) v den sobotní v první hodinu noční.»

Naproti tomu legenda »Fuit« a na ní pak založený Kristián má datum poněkud jiné. V převážné většině rukopisů je psáno s malými textovými variantami: »XVII. Kalendas Octobris«, tudíž dne 15. září. Výklad Dobnerův, kterého se omylem přidružuje také G. Friedrich,⁴³ že svátek sv. Ludmily až do roku 1245 byl slaven dne 15. září, správně již jako zcela neodůvodněnou kombinaci Dobnerovou vyvrátil Pekař.⁴⁴ Rukopis Universitní knihovny pražské VI. E. 13, který pochází z kláštera sv. Jiří a byl psán někdy před rokem 1200, přesvědčuje nás mimo jiné, že svátek Ludmilin nebyl v Čechách slaven 15. září, ale od nepaměti dne 16. září, jak udává slovanský Prolog a potvrzuje dostatečně domácí tradice.

Kterak tedy vysvětliti rozpor mezi recensi latinskou legendy o sv. Ludmile na straně jedné a mezi recensi slovanskou téže legendy a národní tradici na straně druhé. Z výkladů výše podaných (srv. zejména filiační schema na str. 53) víme celkem spolehlivě, že původní text legendy je text slovanský. Naproti tomu skutečnost, že datum »XVII. Kalendas Octobris«, t. j. 15. září, vyskytuje se jak v rukopisech krakovském legendy »Fuit« i v starých rukopisech legendy Kristiánovy, ukazuje na převzetí tohoto data Kristiánem z legendy »Fuit« a tudíž na X. století. Písařským omylem věc vyložití nelze. Písař by spíše

daliter per Boemiam IIII. Ydus Novembris (10. list.) in vigilia beati Martini pontificis singulis annis statuit celebrandum«. Tých rukopis, jenž má, jak patrné, samostatné vědomosti, pocházející přímo z kláštera sv. Jiří v Praze, píše: »Passa est igitur sancta Ludmila, ducissa Boemie . . . in loco Thetin . . . XVI° Kalendas Octobris (= 16. září) et ibi sepulta primo fuit.« — Podobně datum 16. září vyskytuje se zpravidla v středověkých breviářích domácího původu. Pro příklad uvádím kalendář v rukopisech Universitní knihovny pražské XII. E. 1. ze století XIV., podobně XIII. C. 1a z téže doby.

⁴³ G. Friedrich, Rukověť křesťanské chronologie, Praha, 1934, str. 314.

⁴⁴ Jos. Pekař, Legenden, I. c. 221.

⁴⁵ Tímto výkladem liším se dosti podstatně od mínění Pekařova i Stejskalo, nicméně výsledek je stejný: datum smrti kněžny Ludmily zůstává den 16. září. (Srv. Jos. Pekař, Legenden, I. c. str. 221—222 a tých, Kristián, str. 63.)

opravil nesprávné datum XVII. Kal. Oct. na správné: XVI. Kal. Oct., jak se v pozdějších rukopisech skutečně děje. Pravdě nejbližší výklad omylu bude asi ten, že nesprávné datum smrti Ludmily vzniklo při převodu data v původní legendě slovanské: „16. dne měsíce září“ na římský způsob datování. Autor latinského zpracování slovanské předlohy života a utrpení kněžny Ludmily snad ani nebyl Čech a snad ani nepsal v Čechách a neměl možnosti v svých pochybách přesvědčiti se o tom, na který den připadá umučení kněžny Ludmily. V své předloze našel: »16. dne měsíce září v den sobotní v první hodinu noční.« Převáděje toto datum na římský způsob datování, zachoval sobotu i první hodinu noční (»sabati prima vigilia noctis«), uvědomil si však, že den počínal (v našem případě sobota) v starší době hned po skončení denního světla, t. j. po západu slunce. Sobotní večer byl tudíž počátkem dne sobotního, a to byl pak vlastně večer páteční. A proto asi latinský vzdělavatel legendy »modernisoval« datum v tom smyslu, že položil umučení kněžny Ludmily na večer, který předcházal dni 16. září a slovanské datum 16. září vyjadril latinským způsobem: »decima septima Kalendas Octobris.«⁴⁶

Z data smrti kněžny Ludmily můžeme určití dobu, kdy žila a zemřela; a s pomocí legendy »Fuit« určití i data vlády prvních křesťanských Přemyslovců. Sobota připadá na 16. září v těchto letech: 915, 920, 926, 937. Příkladující se Pekařova určení smrti knížete Václava roku 929,⁴⁷ mohla by pro smrt kněžny Ludmily přijíti v úvahu léta: 915 a 920. Rok 926 v úvahu nepřichází, máme-li na zřeteli zprávu legendy o přenešení ostatků Ludmiliných z Tetína do Prahy, a setlení rakve, což naznačuje, že k elevaci došlo sice za života knížete Václava, ale až po několika letech. K vyzdvížení ostatků kněžny Ludmily došlo »ve středu dne 19. října« (»Repertum est autem corpus . . . Ludmila XIV. Kal. Novembris, hora XII., feria IIII.«) Středa v letech 915—929 připadá toliko na rok 925. A uvážíme-li že k vraždě kněžny Ludmily došlo v době nedospělosti Václavovy za vlády kněžny Drahomíry, že nad jejím hrobem postaven byl ještě

⁴⁶ Srv. *Jos. Pekař, Legenden*, I. c. 255. A také níže v kapitole »Doba vzniku legendy Kristiánovy«.

⁴⁷ *Jos. Pekař, Legenden*, I. c. str. 222, *týž, Kristián*, I. c. str. 63.

za její vlády kostelík sv. Michala a že po řadě let teprve dal Václav ostatky Ludmiliny přenést do Prahy, bude asi rok 920 nejpravděpodobnější, pro který se rozhoduje i Pekař.“ (Rok 915 také není dosti vhodný se zřetelem k stáří dětí Ludmiliných, jak ještě níže bude vyloženo.) Ludmila skonala ve věku 61 let. Narodila se tudíž roku 859. Pekař kombinací let stáří kněžny Ludmily, Bořivoje a jejich synů Spitihněva a Vratislava dochází k názoru, že Bořivoj zemřel asi roku 893—94.⁴⁵ Letopisy české udávají rok 801, který s jistou emendací v grafice data možno opravit na rok 891.⁴⁶ Jestliže Bořivoj podle legendy ludmilské skonala ve věku 36 let, narodil se asi r. 855. Roku 895 byl již nepochybně nebožtík, protože toho léta připomínají se v letopisech fuldských knížata Spitihněv a Vratislav. Roku 872 připomíná se Bořivoj v annálech fuldských pod jménem Gorivei, jsa patrně sedmnáctiletý. Ke křtu Bořivoje a Ludmily došlo ještě za života Metodějova, tudíž před rokem 885, celkem asi v letech 874 (kdy Metoděj se vrátil na Moravu) až 885. Kosmas udává nemožný rok 894. (Metoděj zemřel 885.) A po něm přejímají jej též letopisy Hradištsko-opatovické. Patrně jde tu o písarskou koruptelu, kterou by snad bylo možné emendovati na rok 874 neb 884. Prvý rok se zřetelem k stáří Bořivojových synů je pravděpodobnější. Tých rok udávají i t. ř. Letopisy české.⁴⁷ V té době byl již manželem Ludmiliným. Legenda »Fuit« píše, že »když byli spolu«, z vnuknutí božského přijali křest. Nepochybně od moravského arcibiskupa Metoděje, jak píše pak legenda »Diffundente sole« a po ní Kristián. Bořivoj byl, jak táž legenda uvádí, ještě mlád (»iunenis«). Legenda ludmilská píše, že Bořivoj s Ludmilou zplodili celkem šest dětí, což předpokládá manželství aspoň desítileté, ano snad i něco delší, asi od roku 873—80 do roku 891. Ludmila provdala se asi velmi mladistvá, snad ve věku 15 let. Zjev podivný, ale v středověku nikterak neobvyklý. Narodil-li se nejstarší její syn Spytihněv asi roku 874 a žil-li (podle legendy »Fuit«) 30 let, připadl by skon jeho života a

⁴⁵ J. Pekař, *Legenden*, I. c. str. 223.

⁴⁶ *Pram. děj. českých* II., 380: DCCCI obiit Borziboy, cui successit filius eius Spitigneus. « Datum bylo by oprávněno: DCCCXCI.

⁴⁷ *Pram. děj. českých* II., str. 380.

vlády asi na rok 905.⁸¹ Po něm nastoupil jeho bratr Vratislav. Žil (podle »Fuit«) třiatřicet let. Zemřel patrně nedlouho před smrtí své matky Ludmily (920), neboť jeho synek Václav byl tou dobou ještě zcela mlád. Vratislav narodil se před rokem 890. Žil 33 let a zemřel před rokem 920. Narodil se tudíž asi roku 883. A vládl asi od roku 905 do roku 916.⁸² Přes svůj poměrně krátký život vtiskl se Vratislav pozoruhodně v paměť historie. Ruská recenze První slovanské legendy václavské zve jej knížetem »slávou velkým«, »slávou velkým a ctěným«, a podobně Vavřinec z Montecassina zmiňuje se o Vratislavovi jako o slavném a vítězném knížeti. Ale i některé novější po-

⁸¹ Letopisy české udávají, že Spitiňněv zemřel roku 905. Ale v letopočtech letopisů, ač jinak věrohodných, jsou chyby vzniklé patrně vynecháním středních čísel. Rok 905 je zdanlivě nemožný. Spitiňněvova matka Ludmila zemřela roku 920 u věku 61 let. Datum to můžeme pokládati za bezpečné a spolehlivé. Narodila se tudíž roku 859. Spitiňněv podle údaje legendy »Fuit« zemřel u věku 40 let. Narodil by se tudíž roku 865, kdy bylo Ludmile 6 let. Proto třeba léta věku Spitiňněvova opravit a míti za to, že žil asi toliko třicet let. Pak by se narodil asi roku 874 neb 875, kdy bylo Ludmile 15 nebo 16 let. — K podobným výsledkům, ač poněkud jinou cestou, dochází také Pekař (Legenden, l. c. str. 222, Václav, l. c. str. 19, pozn. 13) a klade narození knížete Spitiňněva do let 875 a 876. — Spitiňněv je zcela bezpečně doložen roku 895 jako český kníže, tudíž již dospělý. Byl by tedy asi dvacetiletý.

⁸² Letopisy české udávají, že Vratislav zemřel roku 921. Leč tu třeba nutně předpokládati písařskou chybu. Jiná zpráva o Vratislavově úmrtí zachovala se v breviáři kněžny Kunhuty, dcery Přemysla Otakara II., která byla abatyší u sv. Jiří v Praze. Úmrtí Vratislavovo je tam položeno ke dni 13. února 921. Rukopis breviáře pochází asi z první čtvrtiny XIV. století. (Srv. J. Kalousek, Osvěta, 1878, str. 32.) Je však dosti pravděpodobné, že do breviáře Kunhutina byla zpráva opsána z nějakého nekrologia, kde obyčejně jsou záznamy z určitým dnům (kdy konaly se zádušní bohoslužby), ale bez udání roku. A že rok 921 doplněn byl podle letopisů českých. Také Pekař v svých pracích, posledně v studii Sv. Václav, l. c. str. 25, pozn. 18, rozhoduje se pro toto datum. Nicméně toto datum je se zřetelem k datu smrti kněžny Ludmily, které Pekař správně položil ke dni 16. října 920 (srv. J. Pekař, Sv. Václav, l. c. str. 29, pozn. 18), jakož i se zřetelem k některým jiným okolnostem zcela nemožné. Jisté je, že po smrti Vratislavově následovala poručnická vláda kněžny Ludmily a potom její konflikt s Drahomírou, který skončil Ludmiliným utracením 16. října 920. Z toho vyplývá nade vše pochybnost, že Vratislav zemřel před rokem 920 aneb aspoň před 16. říjnem 920. Proto také již Pekař byl nucen od roku 921 upustiti

znatky vědy historické nasvědčují tomu, že to byl asi panovník vynikajících vlastností. Zdá se, že po něm má své jméno, jak již Holtzmann ukázal, přední slezský hrad a později město Vratislav.

Také v uherské kronice z první polovice XIV. století zachovala se nám o Vratislavovi cenná zpráva: že vládl nad Moravou a bojoval s Maďary. V uherské kronice se píše: *»Postquam autem Zuetepolug [tak mají některé rukopisy, zachycující tím starou nosovku v znění Zventeplug, jiné píše Zuatapolug] per Ungaros ... necatus (est) et Hungari descendissent in Pannoniam per sex annos eorum arma et equos meliorare curaverunt. Anno igitur VII. Moraviam et Bohe-*

a uchýliti se ke korektuře letopisně dochovaného data. Rozhodl se pro rok 920, přijímaje patrně za úmrtní den Vratislavův 13. únor (Vratislav byl zakladatelem kostela sv. Jiří a aniversary dne jeho smrti z důvodů bohoslužebných zachovalo se v kostele a klášterě sv. Jiří v trvalé paměti). Třeba však vzít v úvahu ještě jiné okolnosti. Dne 19. října 925 (srv. níže v textu legendy »Fuit«) dal kníže Václav přenést ostatky své báby Ludmily do Prahy. Tu vystupuje již jako vládnoucí kníže. Z První slovanské legendy václavské však víme zcela bezpečně, že po smrti knížete Vratislava (roku 916) oba synové Vratislavovi, Václav i Boleslav, »byli ještě malí, ale matka jejich Drahomíra upevnila zemi a spravovala lid, až vzrostl Václav.« (Srv. M. Weingart, První slovanská legenda o sv. Václavu, l. c. str. 114—15.) To vše předpokládá spíše delší dobu trvání vlády kněžny Drahomíry. A tak, kdybychom vyšli od druhého pevného data, od přenešení Ludmily do Prahy, opět bychom musili položit datum smrti Vratislavovy spíše před rok 920. — Nezbyvá proto, než v datu letopisů i v datu breviáře kněžny Kunhuty předpokládati písarskou chybu. Snad nejjednodušší by bylo čísti místo data: DCCC(C)XXI datum: DCCC(C)XVI. Vládl by potom Vratislav asi od roku 905 do roku 916.

S těmito kombinacemi by nesouhlasil údaj slovanského Prologu o sv. Ludmile, kde se píše, že »Vratislav přejal stolec otcovský a, vládnuv třiatřicet let, skonal v Pánu«. Vyrožili jsme již, že slovanský Prolog je v podstatě výtahem ze staroslovanské legendy o sv. Ludmile, která se nám zachovala nejpůlněji v zpracování latinském (»Fuit«). V této se pak píše, že Vratislav zemřel ve věku 33 let, což je asi správné. Omyl Prologu je snadno vysvětlitelný ve vzdálených krajích ruských. Vratislav zemřel jistě před smrtí své matky Ludmily, jak jsme již výše vyložili. Nicméně, zdá se, že vládl přece jen dosti dlouho. Za jeho vlády narodil se Václav, za téže vlády Vratislavovy vykonán byl na chlapi obřad postřížin a později pak mladý Václav poslán byl otcem na hrad Budeč. A »v ten čas umřel Vratislav kníže« píše První slovanská legenda václavská. Vratislavův sňatek s Drahomírou také sluší položit spíše do mladých let Vratislavových,

*miam, in quibus eo tempore dux Vratizlaus regnare videbatur, crudeliter spoliaverunt. Exinde cum victoria redeuntes, treugis ordinatis cum prefato duce, uno anno quiverunt.*⁵³ (Když pak Svatopluk byl zabit a Uhři vtáhli do Panonie, po šest let koně i zbraně své zlepšovali. Roku pak sedmého krutě zpustošili Moravu a Čechy, v kterýžto zemích tenkrát vládl vévoda Vratislav. Potom vítězně odtáhli a uzavřevše mír s řečeným vévodou, rok odpočívali.) Již samo jméno knížete Vratislava v uherské kronice, jméno panovníka, jenž zemřel zcela mlád a vládl toliko několik málo let a přece jen vtiskl se v paměť uherské tradice historické, je jistou zárukou, že zpráva není pouhou fantasií, ale že přejata byla do uherských letopisů ze starších záznamů písemných. Uherská kronika má pak skutečně za základ starší, nyní ztracená, *Gesta Hungarorum*, snad už z doby sv. Ladislava. I kdybychom pominuli zprávy o konci a zabití Svatopluka, krále moravského, ač ani ty nejsou bez ceny, lze z ní vyčísti dosti bezpečně, že Vratislav, jako kníže Čechů a Moravanů, bojoval s Maďary. A kdybychom domněle zabití Svatopluka stotožnili asi s koncem moravské dynastie či s bitvou u Bratislavy r. 907, spadaly by boje Vratislavovy s Maďary asi na samý počátek jeho vlády. Vratislav byl jistě již kníže mocný a významný, jak nadšenými slovy o něm píše též mnich Vavřinec v legendě o sv. Václavu: »Jemu,« praví, »podle zásluhy pravověrnosti jeho tak velikého vítězství s nebes poskytnuto, že jako vítěz téměř bezpočetné nepřátele z milosti boží přemohl.«⁵⁴ O témž Vratislavovi píše legenda, že pojal manželku »ze vznešeného rodu.«⁵⁵ Míni

patrně ještě za vlády Spitiňhévovy, kdy byl snad jako úřední kníže ve Slezsku. Staroslovanská legenda václavská (text minejní, ruské redakce, srv. Sborník staroslovanských literárních památek, l. c. str. 22) vypráví, že Václav a Boleslav měli »čtyry sestry«, které »provdali v rozličná knížetství«. Jinak je známa toliko jedna sestra Václavova, Přibyslava. (Píše o ní Kristián a Vavřinec z Montecassina.) Při ranných sňatcích v této době věc není v rozporu s věkem knížete Vratislava. Jsou-li tato data správná, pak Vratislav zemřel asi roku 916 a narodil se asi roku 883. Je-li pak totožný s knížetem, kterého roku 895 jmenují annály fuldské jménem »Witizla«, byl by asi 12letý.

⁵³ Srv. *Scriptores rer. Hungaricum I.*, Budapeštin, 1937, str. 304. (= *Chronicon pictum Vindobonense*, cap. XXXI; *M. Florianus*, *Historiae Hungaricae fontes domestici*, Lipsiae, 1883, str. 134.) — Podobně se píše také v kronice Si-

se tím Drahomíra, o níž píše »Crescente fide« (česká recenze), že byla ještě »z pokolení pohanského« a Kristián pak dodává, že »pocházela ze země Slovanů pohanských, kteří se jmenují Stodorané.«⁵⁴ Drahomíra patrně při svém sňatku s knížetem Vratislavem stala se křesťankou. V legendě ludmilské, podobně jako v První slovanské legendě václavské, vystupuje všady jako křesťanka. Teprve pozdější a cizí zprávy z neporozumění skutečnosti líčí ji jako pohanku. (Tak bavorská »Crescente fide«, Gumpold a také Kristián.) Styky knížat českých s polabskými Lutici neboli Stodorany ukazují, podobně jako styky Přemyslovců s knížaty srbskými, na sousedský poměr a na rozpětí českého státu až do středního Polabí, patrně přes Slezsko.

Sňatek Vratislavův s Drahomírou můžeme položit asi do roku 903. S Drahomírou měl šest neb sedm dětí: Václava, Boleslava, (Spitihněva), Přibyslavu a další tři dcery. Předpokládáme-li, že Vratislav oženil se asi dvacetiletý, možná že i o něco dříve, a spojíme-li s tím údaj Prvé slovanské legendy václavské, že byl Václav »prvorozenným« a tak z šesti neb sedmi dětí Vratislavových a Drahomířiných nejstarší, narodil by se asi kolem roku 904, snad i něco dříve. A při smrti svého otce Vratislava byl by asi dvanáctiletý. S tím by souhlasilo, že již asi v desíti letech se učil písmu slovanskému a asi ve dvanácti byl poslán na Budeč, aby se učil latině. Všecka tato data jsou přirozeně toliko přibližná.

Pozoruhodné je také, že jak Prvá slovanská legenda václavská, tak i ludmilská legenda »Fuit« mluví shodně o tom, že vždy po zemře-

mona Kézy z konce XIII. století: »Cum autem resedissent Pannonia occupata, tandem Moraviam et Boemiam bonis omnibus spoliarunt Waratizlao eorum duce in praelio interfecto. (*Ibidem* str. 167.) Obě zprávy pocházejí ze společné a starší předlohy. Prvá reprodukuje ztracenou předlohu věrněji.

⁵⁴ *Laurencius*, Passio s. Venceslavi (Pram. děj. českých I., 170. »Cui ob fidei suae meritum tanta celitus fuerat collata victoria, ut pene innumerosum hostium triumphator cunctisatoris existerat gratia.«

⁵⁵ *Tamže*, l. c. 170 »ex deo digna coniuge, quam suo nobiliter lateri copularat.«

⁵⁶ *Jos. Pekař*, Legendy, l. c. 95. »Wratislao regni suscepisse dignoscitur gubernacula, ducens uxorem nomine Dragomir, ex provincia Sclavorum pagano- rum, que Stodor dicitur.«

lém otci nastupuje prvorozený syn, i když při tom se mluví o volbě. Legenda »Fuit« píše o Spitihněvovi, že byl »prvorozeným« synem Bořivojovým, po jeho smrti nastupuje jeho bratr Vratislav a po něm opět jeho »prvorozený syn« Václav. Tato okolnost nasvědčovala by vlivu byzantskému, zprostředkovanému nepochybně moravským křesťanstvím. I tento zjev ukazuje na pokročilejší formy správy státu, které v sousední říši německé si teprve klestily cestu.

Celkem můžeme tudíž resumovati:

Bořivoj: narodil se asi roku 855, zemřel roku 891.

Ludmila: narodila se roku 859, zemřela roku 920.

Bořivojův sňatek s Ludmilou připadá asi na rok 873, jejich křest Metodějem snad na rok 874.

Spitihněv: narodil se asi roku 874, zemřel asi roku 905, vládl od roku 891 asi do roku 905.

Vratislav: narodil se asi roku 883, zemřel asi roku 916; vládl asi od roku 905 asi do roku 916.

Václav: narodil se asi roku 904. Zemřel roku 929.